

Modni trendovi mladih u Hrvatskoj osamdesetih godina dvadesetog stoljeća

Gajić, Maja

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:083965>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

DIPLOMSKI RAD

Maja Gajić

MODNI TRENDOVI MLADIH U HRVATSKOJ OSAMDESETIH
GODINA DVADESETOG STOLJEĆA

Rijeka, rujan 2019.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA POVIJEST

DIPLOMSKI RAD

MODNI TRENDOWI MLADIH U HRVATSKOJ OSAMDESETIH
GODINA DVADESETOG STOLJEĆA

Mentor: dr. sc. Darko Dukovski

Studentica: Maja Gajić

Naziv i vrsta studija: Sveučilišni diplomski studij povijesti i hrvatskog jezika i književnosti

Matični broj: 0009060110

Rijeka, rujan 2019.

ZAHVALA

Prije svega, želim se zahvaliti profesoru i mentoru dr. sc. Darku Dukovskom koji mi je omogućio da rad pišem pod njegovim mentorstvom. Hvala Vam, također, na svim predavanjima tijekom studija, kako onim akademskim, tako i onim životnim.

Također, zahvaljujem se svim ispitanicima koji su pristali izdvojiti vrijeme i sa mnom podijeliti sjećanja iz svoje mladosti što mi je uvelike pomoglo.

Zahvaljujem djelatnicima Gradske knjižnice Rijeka, s ograncima, na pomoći pri traženju literature za ovaj rad i istraživanje.

Najviše se želim zahvaliti svojim roditeljima, Marici i Gojku bez čije financijske i moralne podrške ne bih bila ovdje gdje jesam. Hvala na razumijevanju i strpljenju.

Posebna zahvala Alidi i Ani što su najbolje prijateljice koje čovjek može imati i što su imale razumijevanja za svako moje, „Nemam vremena, učim.“ Hvala na svom smijehu i suzama i svakoj iskrenoj radosti za svaki moj polozeni ispit.

Hvala Lei, Ana Mariji, Žani, Luciji i Luki na svim predivnim godinama provedenim na faksu i izvan njega. Neka prijateljstva sklope se slučajno, a ostaju za cijeli život.

Također, hvala svim ostalim kolegama, prijateljima i poznanicima na podršci.

Hvala svima.

SAŽETAK

U ovom diplomskom radu donosim prikaz modnih trendova mladih u Hrvatskoj osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, na temelju proučene literature i vlastitog istraživanja.

Nakon uvoda, prvi dio diplomskog rada odnosi se na definiranje spomenutog razdoblja s naglaskom na društveno – političku situaciju i društvene aktivnosti mladih kroz medije putem kojih su se izražavali ali i informirali o društvenim temama pa tako i o modnim trendovima. Nadalje, pišem općenito o supkulturama s naglaskom na one čije se djelovanje proteglo na osamdesete godine, a posebno sam poglavlje posvetila pojavi Novog vala. Nakon poglavlja koje općenito govori o modi, slijede poglavlja o modi i modnim temama i trendovima u Jugoslaviji i Hrvatskoj od početka prošlog stoljeća do kraja 1980-ih godina, na koje je stavljen naglasak. U drugom dijelu rada pristupila sam analizi podataka prikupljenih anketiranjem, kako bih ustvrdila koji su modni trendovi bili prisutni kod mladih u Hrvatskoj 80-ih godina 20. stoljeća i koliko su ih oni slijedili.

KLJUČNE RIJEČI: moda, trendovi, mladi, Hrvatska, 80-te g., 20. stoljeće.

SADRŽAJ

1. UVOD	7
2. EUROPA NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA	11
2.1. SFRJ I HRVATSKA 1980-ih	15
2.1.1. MEDIJSKA ANGAŽIRANOST MLADIH 1980-ih	18
2.1.2. SUPKULTURE	19
2.1.3. FENOMEN NOVOG VALA U JUGOSLAVIJI I HRVATSKOJ	24
2.2. ŠTO JE MODA?	26
2.3. RAZVOJ MODE U HRVATSKOJ DO 1980-ih	28
2.4. MODA U SVIJETU I HRVATSKOJ 1980-ih	30
2.5. O MODNIM TEMAMA U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI	32
3. USMENA POVIJEST: MODNI TRENDVI MLADIH	
3.1. ISTRAŽIVANJE – ISPITANICI I METODE	35
3.2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	36
3.2.1. MODNI STIL	37
3.2.2. OD MILANA DO KORZA (UTJECAJI)	38
3.2.3. KAKO DO KRPICA? (NABAVA)	42
3.2.4. KONFEKCIJA I UNIKATI	49
3.2.5. SNALAŽLJIVOST I KREATIVNOST	51
3.2.6. MLADOST I ZRELE GODINE (RAZLIKE U	

ODIJEVANJU)	53
3.2.7. ŠTO VIŠE, TO BOLJE (MODELI ODJEĆE, BOJE, DEZENI I MATERIJALI)	54
3.2.8. SVAKODNEVNA ODJEĆA I ODJEĆA ZA SVEČANIJE PRIGODE	57
3.2.9. SPORT I REKREACIJA	59
3.2.10. OBUĆA	60
3.2.11. MODNI DODACI, FRIZURE, ŠMINKA I KOZMETIKA	62
3.2.12. ZA SVAČIJI DŽEP (CIJENE)	69
3.2.13. PRIPADNOST SKUPINAMA (SUPKULTURE)	70
4. ZAKLJUČAK	73
5. LITERATURA	75
Knjige	
Pomoćna literatura	

1. UVOD

Općenito sam zainteresirana za društvenu povijest i svakodnevni život ljudi u određenim razdobljima. Uz to, veliki sam ljubitelj mode što je svakako utjecalo na izbor upravo ovakve teme diplomskog rada, a osamdesete godine izabrala sam jer smatram da je tada moda bila veoma šarolika i zanimljiva. Moji su roditelji i njihovi znanci te članovi šire obitelji u tom razdoblju bili mladi i često sam uživala slušajući njihove priče o odjeći iz toga vremena, ali i raznim zanimljivim načinima kako su do nje dolazili. Također, uvid u estetiku osamdesetih dobila sam i gledajući razne obiteljske fotografije te stare časopise koje je moja majka sačuvala iz tog razdoblja. Moji roditelji iz tog razdoblja čuvaju i mnoge gramofonske ploče te radio kazete koje sam ponekad znala slušati, a neki od članova obitelji bili su sudionici Riječkog novog vala. Iz svih tih izvora, tijekom odrastanja, saznala sam kako je Rijeka u to doba bila jedan od većih centara glazbene i pop kulture mladih u Jugoslaviji. Uzevši u obzir unaprijed navedeno, mali naglasak ove teme bit će na riječkom području. Osim toga, moj interes za istraživanje društvenog života mladih, čiji su i modni trendovi dio, pojačao je i tv serijal „Crno bijeli svijet“¹ koji se tri sezone prikazivao na televizijskom programu. Serija prikazuje razdoblje osamdesetih godina, uglavnom u Zagrebu s glavnim protagonistima koji su pripadnici mlađe populacije i sudionici društvenog života mladih u svim segmentima društva. Seriju prati i glazba toga vremena. Iako pojedine kritike spočitavaju seriji pretjerivanje i nagomilavanje sadržaja svim tada poznatim ličnostima, događajima i aktualnim pojedinostima, ipak je serijal meni, koja poput

¹ „Crno – bijeli svijet“, hrvatska dramsko-humoristična tv-serija, 1. 2. i 3. sezona (HRT, 2015. – 2019.)

mojih vršnjaka, nisam bila svjedok tadašnjeg vremena, pomogao da predočim kako je tada izgledao život mladih u Hrvatskoj, u okviru SFRJ.

Također, u istraživanju teme, pomogli su mi dokumentarni filmovi: „Ritam rock plemena“² i „Sretno dijete“³, „SFRJ za početnike“⁴, „Robna kuća“⁵, kao i igrani film „S.P.U.K.“⁶.

Osobno volim glazbu osamdesetih godina, a kako samu modu često možemo povezati s glazbenim izborima mladih, spoj ove teme s upravo ovim razdobljem činio se, za mene, logičnim izborom.

Na stranicama *Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*, riječ trend objašnjena je kao nastojanje ili sklonost, odnosno smjer kretanja neke pojave u prirodi i društvu u određenom vremenu. Nadalje stoji kako se, u kulturi, trend vezuje uz modu, bilo da je riječ o trendovima u odijevanju, oponašanju izgleda popularnih osoba ili pak intelektualnoj modi koja podrazumijeva oponašanje načina pisanja vodećih pisaca i novinara ili pak govora poznatih političara i propovjednika.⁷

Upravo je trend središnji pojam ovog diplomskog rada, a baviti ću se njime u okviru kulture, odnosno mode i modnih trendova mladih. Kako u samoj rječničkoj natuknici stoji, trend podrazumijeva smjer kretanja neke pojave u društvu u određenom vremenu. Kao vremenski okvir za proučavanje modnih trendova mladih, a u svrhu ovog diplomskog rada, odabrala sam osamdesete godine

² Ritam rock plemena, dokumentarni film, redatelj Bernardin Modrić, Rijeka: Istra film, 2005.

³ Sretno dijete, dokumentarni film, redatelj Igor Mirković, Zagreb: Gerila DV Film, Vizije SFT, 2003.

⁴ „SFRJ za početnike“, dokumentarna serija (KlasikTV, 2011.)

⁵ „Robna kuća“, dokumentarna serija, (KlasikTV, 2009.)

⁶ *S.P.U.K.*, film, Milivoj Puhlovski, Zagreb film, Kinematografi Zagreb, 1983.

⁷ Hrvatska enciklopedija, „*Leksikografski zavod Miroslav Krleža*“, Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62167> (Pristupljeno 29. 6. 2019.)

dvadesetog stoljeća u Hrvatskoj, zbog prethodno navedenih razloga. Naravno, nemoguće je promatrati modne trendove u ovom razdoblju, a ne osvrnuti se na situaciju u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, u čijem je sastavu, kao jedna od republika, tada bila i Hrvatska. Pokušat ću sagledati temu s više aspekata, a naglasak rada će svakako biti stavljen na područje Hrvatske.

Nakon određenja samog pojma, vremenskog i geografskog okvira, trebalo bi pobliže objasniti i odrediti i pojam „mladih“, odnosno „mladosti“ kako bi usmjerenje pri istraživanju bilo što preciznije.

Uopćeno, mladost se određuje kao prijelazno razdoblje između djetinjstva i odrasle dobi. Osobe u tom razdoblju života najčešće se nazivaju „mladi“ ili „mladež“, a mišljenja o dobnoj granici su podijeljena, pa tako neki smatraju da razdoblje mladosti traje od 15. do 25. godine, dok neki smatraju da traje čak do 30. ili 35. godine u modernom i suvremenom društvu koje je pomaknulo granice mladenačkog razdoblja. U svrhu istraživanja za ovaj diplomski rad, odlučila sam uvrstiti ispitanike koji su u osamdesetim godinama imali od 15 pa do 27 godina. Izjavama ispitanika željela sam dobiti što veću autentičnost, odnosno svjedočanstva stvarnih ljudi o stvarnom vremenu i situaciji vezanoj uz samu temu ovog rada.

Osim izjava ispitanika, koristim se i ostalom dostupnom građom u službi svjedočanstva vremena i modnih mijena u Hrvatskoj tijekom osamdesetih godina prošlog stoljeća. Izbor literature o modnim temama veoma je opsežan jer je i samo područje istraživanja široko, tj. prožima se s drugim društvenim temama toga vremena (politika, ekonomija, glazba, slobodno vrijeme, obrazovanje, porodica i dr.). Stoga je izbor literature sužen kako bi se što kompleksnije i učinkovitije obradila odabrana tema.

Cilj ovog diplomskog rada je ustvrditi u kolikoj mjeri su modni trendovi bili prisutni kod mladih u Hrvatskoj 80-ih godina 20. stoljeća i koliko su ih mladi ljudi slijedili.

Prvi dio rada odnosi se na analizu teme s obzirom na obrađenu literaturu i sve ostale prikupljene izvore, a drugi se bavi analizom izjava ispitanika koji će svojim svjedočanstvima, potvrditi ili opovrgnuti ono što je prethodno rečeno u navedenoj literaturi. U konačnici, rad završava zaključkom na temelju proučavanja naprijed navedenog.

2. EUROPA NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA

Za razumijevanje teme koja je predmet diplomskog rada, važno je opisati ozračje toga razdoblja i okruženje u kojem su se dešavale bitne društvene promjene.

Politička podjela poslijeratne Europe, nakon Drugog svjetskog rata, može se promatrati kao podjela na dva velika bloka. Jedan od njih činile su zemlje Zapadne Europe s vodećim zemljama Velikom Britanijom, Francuskom i Zapadnom Njemačkom i u njima su se desile velike preobrazbe (konsolidacija pluralne liberalne demokracije, postanak nacionalnih država i početak stvaranja ekonomske i političke stabilnosti). Drugi blok činio je Istočnu Europu a pripadale su mu Albanija, Bugarska, Čehoslovačka, Mađarska, Njemačka Demokratska Republika, Poljska i Rumunjska. Te se države također preobražavaju, ali ne u tolikoj mjeri kao na Zapadu, zbog prisjete Sovjetskog Saveza. Jugoslavija nakon prekida s Moskvom 1948. godine samostalno vodi svoju politiku pa pedesetih godina 20. st. dobija financijsku potporu SAD. Unatoč brojnim problemima tadašnjeg režima, Jugoslavija je 60-ih godina razvijala liberalniji ekonomski i kulturni život. “U kinima su se prikazivali zapadni, hollywoodski filmovi (Sjedinjene Države su subvencionirale njihov uvoz), a mladi ljudi slušali su Jimija Hendrixa te grupe The Beatles i The Rolling Stones. Nijedna istočnoeuropska zemlja nije uživala takvu razinu osobne slobode. Ipak, granice su postojale: sustav se nije smio dovoditi u pitanje i u konačnici je opoziciju suzbijao represijom.”⁸ Glavno obilježje zemalja Zapadne Europe do 1973. godine kada je izbila naftna kriza, bila je dobra materijalna situacija. Nove generacije, stasale iza Drugog svjetskog rata uživale su u blagodatima sigurnosti socijalne države, boljim stambenim uvjetima, osiguranoj

⁸ Kershaw, Ian., *Do nade i natrag, Europa 1950.-2017.*, Zagreb: Fraktura, Biblioteka Platforma, 2018. str. 122.

zaposlenosti, širem obrazovanju, dobroj kupovnoj moći i putovanjima. Osobito se to odnosi na Zapadnu Njemačku i Veliku Britaniju, dok je u južnoj Europi (Španjolska i Portugal, Grčka, Turska) taj proces bio sporiji zbog ekonomske politike ranijih režima i većine agrarnog stanovništva. Zbog ideologije Sovjetskog Saveza, u zemljama Istočnog bloka bio je otežan razvoj potrošačkog društva u odnosu na Zapadnu Europu. Ipak, i u Istočnoj Europi dolazi do poboljšanja životnog standarda u pogledu osobne sigurnosti, stanovanja, zapošljavanja, socijalne skrbi, ali u velikom zaostatku za Zapadom. „Mladi građani Istočne Europe trpjeli su...jer nisu imali izbora, ali s dubokim nezadovoljstvom. Starije generacije su pak uviđale da je usprkos bezbrojnim ograničenjima živom pod komunističkim režimom u materijalnom smislu bio bolji od svega što su dotad iskusile“.⁹ Izgradnjom Berlinskog zida 1961. godine, više nije bilo slobodnog prolaza kroz „Željeznu zavjesu“ te zbog toga istočnonjemačka privreda trpi. U Zapadnu Njemačku i Francusku pristiže mnoštvo imigranata u potrazi za boljim životnim standardom. Često su doživljavali poniženja i diskriminaciju, radeći slabo plaćene poslove. U državama u koje su došli raditi nisu stekli državljanstva prava, a u domovinu su slali su veći dio zarade za uzdržavanje obitelji i tako uvećavali devizne prihode u domovini. Slična situacija bila je u Velikoj Britaniji, ali je ona jeftinu radnu snagu uvozila iz svojih bivših kolonija te su takvi radnici imali pravo na stjecanje državljanstva. Zapadna Njemačka, izdvaja se kao „privredno čudo“, a geografski gledano, jugoslavenska privreda bila je među boljima u Istočnoj Europi. Zemlje istočnog bloka nisu mogle pratiti standard razvijenijih zemalja Zapadne Europe u kojoj je rastao konzumerizam zbog viška novca i dostupnosti raznolike robe. Stanovništvu u Istočnoj Europi većinom su bili dostupni samo jeftini i standardizirani proizvodi niske kvalitete. U Istočnu Europu malo se putovalo, s iznimkom Jugoslavije u koju dolaze turisti iz Zapadne Europe. „Putovanja su

⁹ Kershaw, Ian., *Do nade i natrag, Europa 1950.-2017.*, Zagreb: Fraktura, Biblioteka Platforma, 2018. str. 153.

upoznala ljude – većinom mlade – s drugim kulturama, drugačijom hranom i životnim stilovima... Uspostavljen je običaj razmjene studenata... Lakoća s kojom su mladi ljudi putovali u inozemstvo slamala je barijere koje su se prethodnim generacijama činile nepremostivima. Mladi ljudi iz različitih europskih zemalja otkrivali su slične sklonosti u glazbi, zabavi i stilu odijevanja...¹⁰ Početkom šezdesetih godina, tinejdžeri se diljem Europe povezuju popularnom glazbom pristiglom iz SAD-a, rock and rollom. Glazbu je pratio i novi izgled izvođača, koji su imali dugu kosu i nekonvencionalnije odijevanje u odnosu na dotadašnje. Time su prkosili autoritetu i uklapali se u buntovnu mladenačku kulturu šezdesetih godina. Ta je kultura prodirala i u Istočni blok, usprkos nezadovoljstvu vlasti. Krajem 60-ih godina, u stilu odijevanja mladih ljudi vidi se potpuna razlika od stila starijih. Jeans odjeća postaje mladenačka uniforma, a modna industrija ciljanim reklamama privlači mlađe kupce. Pojavljuje se mini suknja dizajnerice Mary Quant a manekenke poput Twiggy, postaju „supermodeli“ koji nameću ženske modne trendove u svijetu. Mladići oponašaju frizuru Elvisa Presleya. Masovna upotreba televizije, koja zamjenjuje kino dvorane, formira stil mladih. U zemljama Istočnog bloka taj fenomen bio je nešto drugačiji, zbog manjeg broja tv prijemnika. U kulturi šezdesetih godina pojavljuje se avangarda koja je jako utjecala na mlade generacije jer je bila demokratska i kritična u odnosu na tradiciju. Također, događaju se i velike političke promjene unutar zapadnog društva, tj. „...sukob zapadnih verzija marksizma i kapitalističke liberalne demokracije. Utjelovio se u političkoj pobuni koja je održavala osjećaj otuđenosti većine pripadnika mlade generacije, osjećaj koji se ubrzano širio početkom druge polovice šezdesetih godina.“¹¹ Kulminacija pobune protiv dotadašnjih vrijednosti zahvatila je zemlje od SAD, Japana, mnoge zemlje Zapadne Europe i zemlje Istočnog bloka, a dogodila se 1968. godine,

¹⁰ Kershaw, Ian., *Do nade i natrag, Europa 1950.-2017.*, Zagreb: Fraktura, Biblioteka Platforma, 2018. str. 174.

¹¹ Ibid, str. 242.

predvođena studentima. Prosvjedni poket bio je veoma raznolik i nije bio nužno usmjeren na prvobitnu kritiku sveučilišnih upravljačkih struktura. U nekim zemljama doveo je do vala prosvjeda u svezi s radničkim pravima, demokracijom, obrazovanjem, protiv ratnog nasilja (npr. Vijetnamskog rata). Dolazi do radničkih nemira u Italiji i Francuskoj, ali ne i u Zapadnoj Njemačkoj. Sve to dovelo je do značajnih poboljšanja radnih uvjeta i plaća. U zemljama iza „željezne zavjese“, događaji na Zapadu također su odjeknuli, no u svakoj zemlji Istočnog bloka prosvjedi su imali svoj poseban tijek i način. I motivi i zahtjevi pokreta bili su ponešto drugačiji, jer siromaštvo Zapada i Istoka nije bilo isto. Kontakti među mladima su ipak postojali, pa je zabilježeno da „...neki istočnonjemački mladići redovito dobivaju zapadnu odjeću, gramofonske ploče i časopise koje im dostavljaju kontakti u Zapadnom Berlinu i koje poslije razmjenjuju s prijateljima“¹²

Jugoslavija je bila otvorena prema Zapadu za razliku od ostalih zemalja istočne Europe a Hrvatska jedna od najrazvijenijih jugoslavenskih republika, što će i kasnije, osamdesetih godina, imati za posljedicu veću mobilnost i upliv stranih utjecaja na njezino stanovništvo, a napose na mlade i njihov stil života.

Promjene u svjetskoj politici, nuklearna kriza, pad berlinskog zida, ujedinjenje Njemačke, raspad SSSR-a, izborena samostalnost istočnoeuropskih zemalja, poboljšanje odnosa između Istoka i Zapada, neki su od važnijih događaja koji su utjecali na promjenu društva u cjelini pa tako i na naše prostore, o čemu će biti više govora u sljedećem poglavlju.

¹² Kershaw, Ian., *Do nade i natrag, Europa 1950.-2017.*, Zagreb: Fraktura, Biblioteka Platforma, 2018. str. 267.

2.1. SFRJ I HRVATSKA 1980-ih

Život u socijalističkoj državi podrazumijevao je nasljedovanje pojma koji je, prema Hrvatskoj enciklopediji leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, definiran kao „Novovjeka tvorba, pojam koji označava ideje, teorije, pokrete i poretke koji teže podruštvljenju temeljnih uvjeta ljudske egzistencije.“¹³ Kroz povijest, pojam socijalizma pojavljivao se u različitim formama i političkim konceptima, no početna mu je filozofija ostala nepromijenjena, a temelji se na kritici privatnog vlasništva i načelu društvene jednakosti te podruštvljenju već spomenutog privatnog vlasništva. Upravo će spomenuta društvena jednakost biti važna i u razmatranju mode mladih u razdoblju osamdesetih godina jer je, kao jedna od vrijednosti socijalizma, uvelike utjecala i na ovo polje društvenog života. Stoga će u ovom poglavlju biti riječi o situaciji u SFRJ i, tada, Socijalističkoj Republici Hrvatskoj osamdesetih godina dvadesetog stoljeća.

Osamdesete godine 20. st. u Jugoslaviji nastavak su velikih promjena koje su se u Jugoslaviji dogodile tijekom 70-ih godina 20. stoljeća. Tih godina u državi dolazi do sve jasnijeg izražavanja nezadovoljstva pojedinih republika koje su smatrale da se nalaze u neravnopravnom položaju u odnosu na druge republike. Hrvatska je, uz Sloveniju, zbog turizma, slovila za gospodarski bogatiju i razvijeniju republiku. Pokreti nezadovoljstva pojavili su se u čitavoj zemlji već potkraj 1960-ih godina, a osobito su bili izraženi u Beogradu i Zagrebu. U Hrvatskoj nastaje pokret nazvan Hrvatsko proljeće čije su vođe bili studenti. Oni su isticali socijalni aspekt pokreta iz čega je vidljiva težnja mladih za promjenom te želja za rješavanjem društvenih i političkih pitanja s ciljem demokratizacije društva. Pokret je ugašen 1971. godine, ali je u nešto drugačijem obliku nastavljeno djelovanje mladih kojima su se

¹³ Hrvatska enciklopedija, „*Leksikografski zavod Miroslav Krleža*“, Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56924> (Pristupljeno 03. 7. 2019.)

pridružile i šire mase stanovništva. Zagrebački studenti potkraj studenog pokreću štrajk sa zahtjevima za konstituiranje hrvatske države kao suverene države hrvatskog naroda, smjenu protivnika reformnih kretanja te promjenu gospodarskog i političkog stanja. Zbog takvih zahtjeva studenata, Tito oštro kritizira rukovodstvo vodećih hrvatskih komunista. Slomom Hrvatskog proljeća među stanovništvom u državi vlada osjećaj nemoći i ravnodušnosti. Javnost, posebice u Hrvatskoj, izražavala je svoje nezadovoljstvo stanjem u državi i njezinim vodstvom na razne načine, kritizirajući nepotrebne mjere koje se provode. Jedna od njih bila je i reforma školstva a nezadovoljstvo je produbio i novi Ustav 1974. kojim se regulirao položaj republika u državi.¹⁴ Ipak, ekonomska situacija bila je povoljnija. Životni standard se povećava zbog uzimanja kredita i velikog uvoza. Grade se auto-cesta što pridonosi razvoju turizma, grade se turistička naselja, unaprjeđuje se školstvo. Decentralizacijom, osim Zagreba, značaj dobivaju i Rijeka, Zadar, Split i Osijek.¹⁵ Nakon Titove smrti 4. svibnja 1980., zbog neodrživog sistema vlasti, u državi nastaju problemi. Dolazi do ekonomske krize a vanjski dug je bio velik. Socijalistička ideologija je postajala neuvjerljiva, Savez komunista gubio je na ugledu i tako se čitav državni i društveni ustroj raslojavao.¹⁶ Takvo stanje, dovelo je do sukoba među republikama koje se nisu mogle dogovoriti o bitnim pitanjima za upravljanje državom. Politička kriza produbljuje se kada komunističko vodstvo Hrvatske, potaknuto sve većim izražavanjem prevlasti komunističkog vodstva Srbije, poduzima mjere kojima će se suprotstaviti nametnutom oštrom režimu. Osamdesetih godina, politička kriza, direktno se odrazila na stanje u gospodarstvu. Zbog nedostatka deviza, nije se mogla uvoziti nafta te je to uzrokovalo niz drugih problema.¹⁷ Uvode se mjere štednje kao npr. vožnja po sistemu par – nepar. Dolazi

¹⁴ Goldstein, Ivo. *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003. str. 344.

¹⁵ Ibid str. 345.

¹⁶ Goldstein, Ivo. *Hrvatska 1918. – 2008.*, Zagreb: EPH Liber, 2008. str. 595.

¹⁷ Ibid, str. 596.

i do nestašice robe široke potrošnje (kave, ulja, šećera, deterdženta, čokolade...) pa stanovništvo odlazi u kupovinu u susjedne zemlje. Osnovana Komisija za ekonomsku stabilizaciju,¹⁸ nije riješila problem, jer nailazi na otpor među republikama zbog propagiranja uloge Komunističke partije. Pojačavanje nacionalizma, velike razlike u gospodarstvu među razvijenim i manje razvijenim republikama, vodile su do sve većih nezadovoljstava i konflikata te se tako produbljivala kriza koja će dovesti do konačnog razdora među jugoslavenskim republikama i raspada Jugoslavije.

Titova smrt, ekonomska kriza i sukobi među republikama, uzrok su buđenja javnosti i njezinog djelovanja na događaje u Jugoslaviji. Nizom akcija i inicijativa mladi pokazuju otpor postojećem poretku i izražavaju svoje nezadovoljstvo stanjem u kojem žive.¹⁹

U Jugoslaviji su postojale razne organizacije koje su za cilj imale promicanje svojih interesa i potreba. Jedna od njih bila je i Omladinska organizacija koja je uvelike utjecala na razvoj i djelovanje mladih unutar Jugoslavije.²⁰

Kao razvijenija republika Jugoslavije, Hrvatska u osamdesetim godinama bilježi ubrzani rast gradova, zbog dolaska stanovništva iz sela u grad. U gradovima i okolici otvaraju se industrijski pogoni, no, zbog nekonkurentnosti u inozemstvu, plaće su bile male. Zbog toga, domaćinstva nisu mogla zadovoljavati potrebe potrošačkog društva, a upravo će potrošački mentalitet postati važan segment društvenog života u Jugoslaviji osamdesetih godina. U Hrvatskoj se kao pokazatelj lošeg stanja navodi pad nataliteta i tzv. „odljev mozgova“.²¹

¹⁸ Goldstein, Ivo. *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003. str. 353.

¹⁹ Goldstein, Ivo. *Hrvatska 1918. – 2008.*, Zagreb: EPH Liber, 2008. str. 612.

²⁰ Bilandžić, Dušan. *Jugoslavija poslije Tita*, Zagreb: Globus, 1986. str. 25.

²¹ Goldstein, Ivo. *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003. str. 355. – 356.

2.1.1. MEDIJSKA ANGAŽIRANOST MLADIH 1980-ih

U pokretanju otvorene kritike društva i društvenog života u Hrvatskoj, veliku ulogu imali su mladi. Uz ostale društvene skupine: inteligenciju, seljaštvo, radništvo, žene, organizirali su otpor vlasti u cilju liberalizacije, na javnim skupovima, u tisku i ostalim medijima.

Društveni život mladih osamdesetih godina u Jugoslaviji, a time i u Hrvatskoj, u medijskom smislu, bio je obilježen djelovanjem u mnogim radijskim programima i omladinskim listovima. Najpoznatiji radio program koji je započeo s radom 8. svibnja 1984. godine, kao službeni radio Saveza komunističke omladine Općine Trešnjevka, bio je Omladinski radio koji kasnije mijenja ime u Radio 101, popularna „Stojedinica“. Od samih početaka, radio je bio poznat po emisijama kontroverzne tematike, te je mnogo puta bio na udaru vlasti.²² Također, 1989. godine u Zagrebu počinje s emitiranjem Omladinska televizija – OTV.²³ Mladi su putem radijskih emisija i omladinskih glasila u Hrvatskoj, obrađujući razne teme iz društvenog života (između ostalog i o modi), izražavali svoje stavove i davali prostor svojoj generacijskoj publici. “Omladinski su tjednici objavlivali analitičke članke o politici, društvenim previranjima, ali i umjetnosti (...) objavljavani su ozbiljni analitički tekstovi, eseji, nova poezija i proza, kritički ogledi“.²⁴ Omladinski tisak ciljano je bio namijenjen tada članovima Socijalističke omladine u koju se automatski ulazilo sa 14, a izlazilo sa 27 godina.²⁵ U tadašnjoj Jugoslaviji poznatiji omladinski listovi bili su: Studentski list i Polet (Zagreb), Val (Rijeka), Omladinska iskra (Split, Zagreb), Ten (Osijek), Fokus (Zadar), Laus (Dubrovnik),

²² Internet Online Radio Box, Radio 101, službene stranice, <https://onlineradiobox.com/hr/radio101/>

²³ Leksikon radija i televizije, online izdanje, <https://obljetnica.hrt.hr/leksikon/a/>

²⁴ Filipović Grčić, Ana Maria. *Osamdesete – sustav vrijednosti posve drugačiji od danas vladajućeg* razgovor s Krešimirom Bagićem povodom izložbe, (18. 04. 2015). Dostupno na: <https://voxfeminae.net/kultura/osamdesete-sustav-vrijednosti-posve-drukciji-od-danas-vladajucega/> (Pristupljeno 14. 07. 2019.)

²⁵ Mušćet, Bojan. *Omladinski tisak od anarhičnosti do arhaičnosti: Ima li nade za “novi val?”*, (05. 7. 2017). <https://gkr.hr/Magazin/Teme/Omladinski-tisak-od-anarhicnosti-do-arhaicnosti-Ima-li-nade-za-novi-val>

Mladina (Ljubljana) ... Kako su ti listovi najvećim dijelom bili financirani sredstvima raznih Socijalističkih saveza (omladine, komunista, radnog naroda), morali su biti i imati i tu ideološku notu. Nakon Titove smrti, 1980., u omladinskom tisku primjetna je veća sloboda uređivačke koncepcije. Također, mladi su svoje stavove i angažiranost prema društvenim pitanjima izražavali najčešće kroz glazbu. Zato će u jednom od sljedećih poglavlja biti riječi o Novom valu, kao pokretu veoma raširenom u Hrvatskoj osamdesetih godina.

Dolaskom turista došlo je do upoznavanja s vrijednostima i načinom života Zapada te sa supkulturama koje će u Hrvatskoj, posebice među mladima, postati popularne u osamdesetim godinama. Kako je jedno od osnovnih obilježja supkultura odijevanje, u sljedećem poglavlju bit će riječi o supkulturama općenito te o onima koje su utjecale na razvoj supkultura u Jugoslaviji i Hrvatskoj u 20. st.

2.1.2. SUPKULTURE

Da bismo rekli nešto o supkulturama mladih u osamdesetim godinama dvadesetog stoljeća, prvo moramo reći što je to supkultura uopće. Prema Hrvatskom leksikonu, ona predstavlja pojam koji obuhvaća kulturu koja se razlikuje od ustaljene, odnosno, etablirane kulture. Najčešće označuje običaje i ponašanje mladeži koji su u suprotnosti s ustaljenim društvenim vrijednostima.²⁶ Prema ovoj definiciji, možemo zaključiti kako supkulturu predstavljaju svi odmaci od onoga što prihvaća većina. Kako su mladi, pogotovo u tinejdžerskim godinama buntovni i teže odmaku od onoga što slijedi većina, zajednički jezik pronalaze najčešće u skupinama svojih vršnjaka koje su često povezane jednakim glazbenim ukusom, stilom odijevanja ili životnom filozofijom. Benjamin Perasović u knjizi „Urbana plemena – sociologija

²⁶ Hrvatski leksikon (2017.) Dostupno na: <http://www.hrleksikon.info/definicija/supkultura.html> (Pristupljeno 16. 07. 2019.)

supkultura u Hrvatskoj“ daje pregled nastanka i djelovanja supkulturnih skupina mladih u Hrvatskoj. „Tek krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina dolazi do stvaranja novih supkulturnih skupina mladih. Nastaje scena koja je naglašeno adolescentska, nepolitična, vezana uz glazbu, „slobodno vrijeme“ i različite životne stilove“²⁷. U ranijim istraživanjima za jedan seminarski rad na ovu temu, ali i za ovaj diplomski rad, naišla sam na zaista mnogo nabrojanih i opisanih supkultura. Ovdje ću spomenuti samo neke: „šminkeri“, „rokeri“, „metalci“, „hašomani“, „štemeri“, „pankeri“, „darkeri“, „nogometni navijači“, „huligani“, „ozonci“, „zaljubljenici u kompjutore“ itd.

Uz gore navedene skupine, koje su se najčešće javljale i spominjale kod nas, u knjizi „Moda – povijest, sociologija i teorija mode“²⁸, nailazim na još mnoge opisane supkulture koje sa sobom nose i specifičan stil odijevanja, a neke od najstarijih potječu još iz četrdesetih godina dvadesetog stoljeća. Sljedeći tekst nastao je kao spoj parafraze iz poglavlja o supkulturama spomenute knjige i vlastitih zaključaka. Izdvojene su supkulture koje su mi se učinile posebno zanimljivima ili su sa sobom donijele velike promjene te se, dijelom, u modnom smislu, pojavile među mladima u Hrvatskoj 1980-ih godina.

Coffee-bar Cowboys, odnosno Ton-up Boys naziv je za predstavnike motociklističke supkulture u Velikoj Britaniji koji su ime dobili po mjestima na kojima su se sastajali, a to su bile male gostionice uz cestu. Pripadnici ove supkulture voljeli su brzu vožnju i često se međusobno izazivali na utrke. Glavno stilsko nadahnuće bio im je, u Velikoj Britaniji dugo zabranjivan film „Divljak“ s

²⁷ Perasović, Benjamin. *Urbana plemena: Sociologija subkultura u Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2001. str. 145.

²⁸ Bartlett, Dj., Cvitan – Černelić, M., Vladislavić, A. T., *Moda – povijest, sociologija i teorija mode*, Zagreb: Školska knjiga, 2002.

Marlonom Brandom u glavnoj ulozi. Iz toga je vidljivo kako su pripadnici supkultura gotovo uvijek uzore tražili u medijima, odnosno u glazbenim ili filmskim idolima kojima su se inspirirali pri kreiranju vlastitog stila. Iz „Divljaka“ su ovi britanski motociklisti preuzeli posebno stiliziranu kožnu jaknu koju nije bilo lako u potpunosti „iskopirati“. U kontekstu supkultura važno je spomenuti upravo ovu jer su njezini predstavnici bili oni koji su u svakodnevnu modu počeli uvoditi motociklističke crne jakne što su kasnije preuzeli i nadogradili vlastitim stilom rokeri koje je većina mojih ispitanika navela kada je bilo riječi o supkulturama kojih se sjećaju iz mladosti. Njihov stil isprepleten je sa stilom, takozvanih, „modova“ (Mods) te ih je nemoguće promatrati odvojeno. Kako su „modovi“ nastali ranije, prvo ću reći nešto o njima.

„Mods“ zapravo predstavljaju supkulturu „tedsa“ koja se razvila nakon Drugog svjetskog rata u Velikoj Britaniji, a stilske uzore nalaze u zlatnom dobu Edwarda VII., odnosno, u razdoblju s početka stoljeća (1901. – 1910.) Tedsu su najpoznatiji po baršunom ukrašenim dugim i uskim sakoima s jednorednim kopčanjem, uskim hlačama i brokatnim prslucima. Tim stilom nakon iscrpljenja zemlje u Ratu, želi se vratiti ponos i spriječiti sve veći američki utjecaj. Kako su godine odmicala, to nije bilo u potpunosti moguće i tedsu u pedesetim godinama prihvaćaju i neke elemente američke kulture i uz to zadržavaju svoje. Međutim, u tim pedesetim godinama stil koji se razvija naglašava modernost i sve veću internacionalnost što se kosilo s mentalitetom tedsu. Pojedinci koji su se odlučili priključiti novom stilu nosili su talijanska, a ne više britanska odijela, pili su espresso, šišali se u francuskom stilu i gledali francuske nove filmove. Oni su često bili Židovi, a potjecali su iz donje i srednje klase i vodili su se time da nije važno odakle potječu, već kamo idu. Važna je i uniseks komponenta ovog pravca jer su se pojavile i ženske sljedbenice. Ovoj supkulturi, za razliku od prethodne postaje sve manje bitno izgleda li odjeća na

njima savršeno dotjerano. Više im je bilo važno dobro se zabaviti. Pop skupine (na primjer, „The Who“) također se kreću u tom pravcu koji prihvaćaju mladi, kako bi si osigurali publiku i sljedbenike. Danas je estetika modova mnogo drugačija i nespojiva s onom izvornom.

Nešto kasnije, početkom šezdesetih godina dvadesetog stoljeća, nastaje rokerski stil (Rockers) te se prožima s modovima i razvijaju se u suodnosu. Dva su sukoba unutar kojih ova dva stila stupaju u suodnos. Prvi sukob je „klasni“ (radnička klasa protiv srednje klase), a drugi sukob je zbog promjene definicije muškosti. Modovi su i dalje nešto uglađeniji s, kako navodi literatura, nešto „suptilnijom inačicom respektabilne uredske odjeće“, dok rokeri svoj stil iskazuju čvrstim kožnim jaknama i trapericama. Odjeću ukrašavaju zakovicama, grbovima, lancima i raznim drugim znakovljem i naglasak njihova vizuala svakako je na muškosti i jačini. Svakako je stil rokera izrastao iz stila ranije spomenutih Coffee-bar Cowboysa, odnosno Ton-up Boysa koji su prvi počeli nositi muževne kožne jakne po uzoru na Marlona Branda. Ime su rokerima dali upravo modovi prijezirno govoreći o supkulturi motociklista. Za razliku od svojih prethodnika, rokeri se nisu toliko bavili motociklima, već se afirmiraju kao pravi predstavnici rock'n'roll stila koji se, kasnije, najčešće veže uz glazbu.

Supkultura poglavito vezana za glazbu su i „metalci“ ili, u literaturi navedeni kao „headbangeri“ (nazvani prema izrazu za pokrete glavom koji se čine prilikom slušanja glazbe, najčešće na koncertima). Headbangeri označavaju pojavu glazbe i životnog stila koji želi podsjetiti na izvorne korijene rocka. Ozračje ovakve glazbe najbolje opisuje izraz „heavy metal thunder“, odnosno „teška metalna grmljavina“ koju, iz književnosti, preuzima skupina Steppenwolf. Stilski, ovo je spoj hipija (duga kosa i iznošene traperice) i rokera (zakovice, koža). U literaturi, headbangeri, odnosno metalci, opisuju kao stilsku skupinu koja postoji izvan

vremena i trenutnih trendova, što je u kontekstu supkultura svakako važno, s obzirom da ih je većina poznata kao simbol nekog određenog razdoblja ili vremena, dok „metalce“ možemo vidjeti i danas.

Kada govorimo o supkulturama, prema mojem istraživanju, svakako su najviše spominjani pankeri pa je potrebno reći nešto i o njima. Kroz literaturu, najčešće se njihov stil opisuje kao protuteža hipijevskom, odnosno, pankeri umjesto mira i ljubavi koju promoviraju hipiji, nameću agresivnost i otpor te, gotovo, nihilistički svjetonazor. Po pitanju stila, hipijevski prirodni materijali, boje i vezeni uzorci, u potpunosti su suprotnosti sa zakovicama, kožom, mrežastim, prozirnim majicama pankera. Najčešće su nosili odjeću od umjetnih materijala kao što je PVC i kombinirali ju s jeftinom bižuterijom. Odjeća je često bila namjerno pokidana i umrljana bojom čime se želio postići nemaran i „opušten“ dojam, kao otklon ušminkanosti i sredičnosti. Ovakav pristup modi svakako proizlazi iz buntovništva mladih i želje za isticanjem svoje različitosti i bunta. Osim toga, pankere su često krasile i ogrlice za pse te sigurnosne igle koje su probadali kroz odjeću, a nerijetko i kroz kožu i dijelove tijela. Na nogama su nosili teške i glomazne čizme. Ovakav, svima opće poznat izgled pankera, literatura smatra preuzetim iz estetike animatora Normana McLarena i dizajnerice Vivienne Westwood, no zasade takvog stila mogu se pronaći već i kod Iggy Popa i Lou Reeda. Osim odjeće, pankeri su svakako najpoznatiji po svojim frizurama nalik na indijanske krijeste. Održavanje ovakvih frizura zahtijevalo je mnogo vremena i pažnje, ali upravo su one ostale svojevrsan zaštitni znak punka i prva asocijacija kada netko spomene pankere.

Osim pankera, u istraživanju su često spominjani i darkeri, odnosno, u literaturi, gotičari (Goths). Njihov je stil, također, veoma osebujan, a čine ga mnoštvo tamne boje, najčešće crne, mrežasti detalji i mnogo čipke i baršuna. Djevojke često nose korzete te veoma visoke i tanke potpetice. Nakit je najčešće srebrni i na sebi ima

religijske i okultne simbole i prikaze. Pripadnici ovakvih skupina, najviše se ističu veoma upadljivom šminkom kojoj je u osnovi mnogo svijetle podloge kako bi se lice dovelo do, gotovo smrtne bjeline. Oči su naglašene crnom olovkom ili tušem, a usne su krvavo crvene boje. Konstantno koketiranje sa smrću i „mračnim“ temama, mističnošću i okultnošću, učinilo je ovu supkulturu održivom i privlačnom nesigurnim i povučenim adolescentima.

2.1.3. FENOMEN NOVOG VALA U JUGOSLAVIJI I HRVATSKOJ

Kada govorimo o mladima u osamdesetim godinama dvadesetog stoljeća, nemoguće je ne spomenuti temu Novog vala. Prema raznim izvorima, Novi val (eng. new wave) je naziv glazbenog žanra koji se javlja u drugoj polovici sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća inicijalno u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama. Prvenstveno je ovaj naziv bio povezan s punkom i korišten kao njegov alternativni naziv, no kasnije, uz to, veže ga se još i uz žanrove poput reggaea, funka, disca i elektronske glazbe.

Prema literaturi, glazba Novog vala s punkom dijeli iste principe i ideale, ali se zvukom ipak razlikuje, s obzirom da je glazba novog vala bila više temeljena na sintisajzerima.

Početak osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, Novi val je u usponu, sve većom popularizacijom MTV-a koji otkupljuje video spotove manje poznatih bendova što im pomaže u usponu. Novi val jenjava sredinom osamdesetih kad se, uslijed pojave novih glazbenih pravaca sam naziv poopćava i razvodnjuje.

„Novi val se ne očituje samo u glazbi, nego i stripu, filmu, kazalištu i fotografiji. Svrha toga pokreta je da se kroz glazbu i film pokažu društvene, ekonomske i

političke promjene koje su zahvatile Jugoslaviju u osamdesetima.“²⁹ Zato ga možemo smatrati supkulturnim pokretom.

Kada govorimo o novom valu u Hrvatskoj, možemo reći kako je, vremenski, pratio europski trend. U Hrvatskoj se pojavljuje samo godinu dana nakon pojave u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama. Dva hrvatska grada posebno spominjana u kontekstu Novog vala su Zagreb i Rijeka. U to vrijeme nastaju poznati bendovi „Paraf“, „Prljavo kazalište“, „Haustor“ i „Azra“ te objavljuju prve albume. Ovakva glazba ubrzo postaje veoma popularna među urbanim mladim ljudima iako joj kritičari nisu naklonjeni, zbog čega se za izdavanje ovakvih albuma plaćaju dodatni porezi, što je rezultiralo i višom krajnjom cijenom albuma u trgovinama.

Širenju Novog vala pridonijeli su i časopisi za mlade koji su ih podržavali. Jedan od takvih bio je „Polet“ čiji je izdavač bio Savez socijalističke omladine Hrvatske a koji organizira velike koncerte s tada popularnim izvođačima. Novi val u Hrvatskoj bio je u vezi s pojavom supkultura i često kritičan prema društvenim anomalijama, ali nije imao velikih problema s komunističkom cenzurom. Pojedine pjesme bile su izrazito angažirane, npr. pjesme Branimira Štulića. Novi val u Hrvatskoj polako jenjava u prvoj polovici osamdesetih godina dvadesetog stoljeća kada se bendovi predstavnici počinju sve više okretati čistom rock zvuku po kojem su, neki od njih koji i danas postoje, ostali poznati.

Novi val zahvatio je sve republike bivše Jugoslavije iz kojih su tada potekle mnoge i danas popularne glazbene skupine. Posljedično i očekivano, kao i u bilo kojem drugom vremenu, mladi su se ugledali na svoje glazbene idole te preuzimali mnoge

²⁹ Živko, Tijana. *Kao kad je bilo nekad* Dostupno na: <https://123kreni.weebly.com/novi-val.html> (Pristupljeno 25. 07. 2019.)

komponente njihova stila koji su tako postali i prepoznatljivim obilježjima cijele generacije.

Mnogi poznati glazbenici, pripadnici Novog vala, s angažiranim i drugim pjesmama, bili su česti gosti tadašnjih omladinskih radnih akcija, a njihova se glazba provlači kao podloga u filmovima sa sličnom tematikom, npr. film „S.P.U.K.“, Milivoja Puhlovskog, iz 1983. koji je snimljen za vrijeme trajanja Omladinske radne akcije Sava 1983.

2.2. ŠTO JE MODA?

To je kompleksno pitanje, koje zahtijeva i kompleksan odgovor. No, u okviru ovog rada, promotrit ćemo termin i ostale termine s njim u vezi, onoliko koliko je potrebno, a odnosi se na temu ovog rada. Pri odgovoru na ovo pitanje, pomogao mi je iščitavanje tekstova iz knjige „Govor odjeće“, Spase Čankovića³⁰

U prvom redu, potrebno je razgraničiti pojmove odijevanje i moda. O odjeći se govori kao o predmetu kojem je primarna funkcija da zaštićuje tijelo. No, već i kod primitivne odjeće postoji i druga njezina uloga kada se u čovjeku počinje razvijati umjetnička i estetska crta, npr. bojenje i oblikovanje jednostavne odjeće, i tada možemo govoriti o estetskoj funkciji odjeće. Osim toga, ovisno o namjeni, razlikujemo i druge funkcije odjeće: religioznu, radnu, sportsku, vojničku, erotsku itd. Odjećom se i potvrđuje određeni status osobe u društvu pa ju možemo promatrati i kao komunikaciji medij npr. kada po odjeći koju osoba nosi možemo zaključiti čime se bavi, kakvog je socijalno-ekonomskog statusa, je li osoba

³⁰ Čanković, Spaso. *Govor odjeće - eseji i članci o odijevanju i modi*, Zagreb: Biblioteka *Ritam kulture*, knjiga 1, 1986).

ekstrovertirana ili introvertirana, je li sljedbenik grupa i raznih ideologija... Dakle, kada iz odabira odjeće koju osoba nosi, možemo doznati o toj osobi, tada možemo govoriti o odijevanju.

„Moda (od lat. *modus*: način) jest naziv za nove, prolazno prihvaćene forme života.“³¹ Ona postoji u znanosti, umjetnosti, politici ponašanju, zabavi...Često se različito shvaća pojam mode. Nekima je sinonim za odijevanje, a nekima za uljepšavanje, nekima demonstracija ekonomske moći i sl. „Kao što je moda općenito naziv za nove, prolazno prihvaćene oblike života, moda u odijevanju je naziv za nove, prolazno prihvaćene stilove u odijevanju koji nisu u funkciji zadovoljavanja stvarnih ljudskih potreba.“³²

Prema tekstu: „Moda u ex Yu,“³³ a i općenito, poznata je uzrečica da odjeća ne čini čovjeka. Međutim, kroz povijest, a posebno u današnje vrijeme, vidljivo je da se odjeći pridaje puno veća pozornost u odnosu na njezinu prvobitnu namjenu. Tijekom povijesti, bilo je slučajeva da je odjeća bila povod revolta ili revolucije (pobuna flamanskih tekstilaca u 14. st. ili npr. tehničko poboljšanje parnog stroja zbog proizvodnje tekstila), no u novije doba, možemo izdvojiti dvadeseto stoljeće kao razdoblje u kojem odjeća i moda nikada nisu bile istaknutije. To se očituje u nebrojenim stilovima, bojama, oblicima...

³¹ Čanković, Spaso. *Govor odjeće - eseji i članci o odijevanju i modi*, Zagreb: Biblioteka *Ritam kulture*, knjiga 1, 1986). Str. 11.

³² Ibid, str. 13.

³³ Benić, Kristian. *Moda u ex YU* (13. 06. 2013.) Dostupno na: <http://planb.hr/moda-u-ex-yu/> (Pristupljeno 27. 07. 2019.)

2.3. RAZVOJ MODE U HRVATSKOJ DO 1980-ih

Da bih govorila o modi i modnim trendovima 80-ih godina 20. st. u Jugoslaviji, a time i Hrvatskoj, osvrnut ću se na modu s početka dvadesetog stoljeća na ovim prostorima.

Prema prethodno navedenom izvoru,³⁴ kako je izgledala moda s početka 20. stoljeća, možemo vidjeti iz opisa građana Zagreba iz 1905. godine. Žensku odjeću, koja prati figuru „pješčanog sata“, činile su veoma naborane haljine i ženska odijela, dugačka sve do poda, tako da se obuća nije niti vidjela. Mnoštvo modnih detalja, mogli smo vidjeti tek ispod vanjskog jednostavnog sloja. Haljine su bile ukrašene čipkom koja, a zanimljiv dodatak bili su i veliki šeširi ukrašeni s mnogo cvijeća. Također, kao modni detalj, često se isticao kišobran. 1905. godine anonimni autor „Novog lista“ zamjera ženama što su prihvatile strani modni savjet o nošenju dugih rukava zimi a kratkih ljeti. U to vrijeme, javljaju se i prvi znakovi ženske štampe „Domaće ognjište“ sa jednostavnim skicama modela iz Pariza. U razdoblju između dvaju ratova, zanimljiv pokazatelj promijenjene pozicije žene, upravo je moda. 1931. godine modna savjetnica „Ženskog lista“ kritizira veliku količinu donjeg rublja koje su imale prijeratne žene. U isto vrijeme pohvaljuje tadašnju raznolikost boja i materijala u odnosu na ranije razdoblje, naglašavajući eleganciju. Također, u modu ulazi i sportska odjeća za žene, poput hlača i pulovera. Kada konačno suknja bude toliko kraća da se cipele ipak vide, u Borovu se osniva moderna tvornica cipela. Nakon Drugog svjetskog rata, pa sve do polovine stoljeća, „...dobar dio odjeće, barem one kvalitetnije izrađene i dizajnirane, dolazio je iz privatnih manjih obrtničkih krojačkih radnji....Tako su modeli prve modne revije održane u socijalizmu u organizaciji lista „Naša moda“ 1946. godine izašli upravo

³⁴ Benić, Kristian. *Moda u ex YU* (13. 06. 2013.) Dostupno na: <http://planb.hr/moda-u-ex-yu/> (Pristupljeno 27. 07. 2019.)

iz takvih modnih salona, tj. krojačnica. Za zemlju gladnu proizvodnje i radnih mjesta masovna tekstilna industrija pokazala se kao osnovica zapošljavanja žena, pa su diljem Jugoslavije poticani proizvodni kolektivi...“³⁵ Moda doživljava procvat te se 1950. pojavljuju razni modni artikli od umjetnih vlakana, dijelom i zbog nedostatka prirodnih sirovina a radnici su motivirani za samostalne tehnološke inovacije. Kako dolazi do stvaranja potrošačkog društva, jača i značaj mode. Pojavljuju se prve bogato ilustrirane revije za žene s modnim novostima a komentare modnih trendova potpisuju profesionalci. Tv Zagreb 1959. godine snima emisiju „Proljeće je, a moda?“, te kroz reviju predstavlja nove modele: pripijene jednobojne kostime „s istaknutim bokovima i zvonolikim suknjama“³⁶ Trendovi se ugledaju na popularne filmove „Praznik u Rimu“, te slavne glumice Sophiu Loren i Brigitte Bardot.“³⁷ Također, tiskane publikacije donose kompletne araka za šivanje a organiziraju se i tečajevi šivanja (društvo „Napredna žena“). Krajem 60-ih godina, u jeku seksualne revolucije, i u našim krajevima dolazi do modnih promjena po ugledu na Zapad npr. „vruće hlačice“ i „minice“. 1971. godine „...Jugoslavija dobiva Tinu, prvi magazin specijaliziran baš za djevojke, kroz koji se formiraju obrisi teen-mode u socijalističkom ambijentu,...“³⁸ Ubrzo, zbog hiperprodukcije istih modela, potrošači postaju nezadovoljni modnim izborom, prodavaonice su bile neatraktivne, iako često nazivane „buticima“ da bi se istaknula luksuznost. Novi domaći jet-set, postaje nezadovoljan domaćom konfekcijom pa traži nove izvore jeftine a ugledne odjeće. Trst ubrzo postaje meka kupaca iz SFRJ, u dvije faze popularnosti. Prvo razdoblje prije 1970. s prodajom jeftine konfekcije na Ponte Rossu i drugo razdoblje prema 1980. godini, „...kada su i siromašniji Jugoslaveni odlazili u Trst po komad odjeće. Modne meke bile su robne kuće Upim i Coin, ali

³⁵ Benić, Kristian. *Moda u ex YU* (13. 06. 2013.) Dostupno na: <http://planb.hr/moda-u-ex-yu/> (Pristupljeno 27. 07. 2019.)

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

sve češće i specijalizirani dućani.“³⁹. Česte modne revije 60-ih i 70-ih imaju za cilj predstavljati domaću konfekciju: „Beko“, „Franjo Kluz“, „Nada Dimić“,⁴⁰ a na scenu stupaju i ugledni dizajneri među kojima izbijaju sukobi, kao na primjer, Žuži Jelinek i Rikarda Gumzeja.⁴¹

2.4. MODA U SVIJETU I HRVATSKOJ 1980-ih

Kako sam se i ranije, iz vlastitog zanimanja, bavila proučavanjem mode, u sjećanju su mi ostali neki od detalja koji se odnose na modna razdoblja i njihove karakteristike.

Kao uvod u modu osamdesetih, potrebno je nešto reći i o dekadi koja im je prethodila jer je došlo do značajnog pomaka u modnim trendovima.

Neosporno je da je moda toga vremena imala prethodnicu u sedamdesetim godinama u kojima dolazi do promjene koncepta poimanja i samopoimanja žena koje tada postaju neovisne, slobodnog duha i osunčanog tena.⁴² Velika se promjena u sedamdesetima događa u ženskoj modi koja je konačno, u potpunosti prigrlila hlače kao odjevni predmet podjednako primjeren za oba spola. Tako su veoma popularne bile, takozvane, „trapezice“, odnosno hlače čije su se nogavice pri dnu širile u zvonolik oblik. Osim toga, veoma su popularni bili i kombinezoni, duge lepršave haljine, tunike, strukirane košulje špicastih ovratnika, upečatljivo remenje, glomazne cipele, često s platformom. Dezeni su bili šareni, a materijali često umjetni (sintetika, poliester, najlon, perlon...) Muška moda uključivala je nezaobilazni V – izrez na majicama, uske, šarene košulje s izrazito cvjetnim

³⁹ BeniĆ, Kristian. *Moda u ex YU* (13. 06. 2013.) Dostupno na: <http://planb.hr/moda-u-ex-yu/> (Pristupljeno 27. 07. 2019.)

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

⁴² Bipa card magazin, jesen/zima 2017/2018., str. 60

dezenima, znojnice kao modni dodatak, a povrh svega, neobično dotjerane frizure s obaveznim „zulufima“, odnosno zaliscima kraj ušiju.

Sedamdesete se, modnom estetikom, naslanjaju na prethodnu dekadu pa tako miješaju hipi izgled s novim, disko trendovima, pa čak i natruhama punka. Važno je bilo biti individualan i nositi ono u čemu se najbolje osjećaš.

Na početku osamdesetih godina u Jugoslaviji, pa tako i u Hrvatskoj, vidljivi su ostaci modne estetike sedamdesetih, ali je ova dekada donijela puno novih i, dotad neviđenih, modnih trendova. Naravno da su ti trendovi bili pod utjecajem već započetih promjena u modnom svijetu, ali su vrlo brzo doprli do nas i bili prihvaćeni, najviše među mladima. Većinom su to bili utjecaji sa Zapada, a pritom mislim na zemlje poput Italije, Njemačke, Velike Britanije, Francuske. Oslanjajući se na prethodno obrađenu literaturu to je i razumljivo, budući da su to bile zemlje koje su u ekonomskom pogledu bile stabilnije i bolje razvijenije od zemalja Istočnog bloka. Pod zapadnjačkim utjecajem, možemo smatrati i utjecaj SAD, budući da je prema literaturi, većina modnih trendova nakon Drugog svjetskog rata, pa nadalje, dolazila s te strane. Zapravo, možemo ustvrditi da se često radilo o trendovima koji su imali preuzete osnove nadograđivane vlastitim preinakama. No, na nekim primjerima (npr. mini suknja), vidimo da je i Europa sama bila u mogućnosti stvoriti novi trend. Tako se nastavilo i u kasnijem razdoblju. Osamdesete su se, u modi, povodile za onim „što šarenije i svjetlucavije, to bolje“. U tom smislu, estetika osamdesetih često se predstavlja kao pretjerivanje i „kič“. Unatoč tome, svjedoci smo kako se u nekim segmentima osamdesete itekako vraćaju na modnu scenu, na primjer, majicama i jaknama s naglašenim ramenima koje se pojavljuju na revijama u posljednje vrijeme. Unatrag nekoliko godina, mogli smo primijetiti povratak svijetlog traperera, šišmiš rukava, tajica i velikih naušnica, što je također bilo dijelom estetike osamdesetih. Osim navedenih trendova koje je prihvaćala većina mladih, postojale su i razne supkulture koje su

sa sobom donijele svoje trendove koje su mladi, također rado prihvaćali (kožne jakne i nakit, „ziherice“, bedževe, traper jakne, majice s raznim natpisima...). Kako su se noviteti sa Zapada širili u tadašnjoj Jugoslaviji i Hrvatskoj, a i o ostalim temama u svezi s tadašnjom modom, bit će riječi u sljedećem poglavlju.

2.5. O MODNIM TEMAMA U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI

Prilično dobar pokazatelj stanja u modnoj industriji i modi općenito u tadašnjoj Jugoslaviji, a time i u Hrvatskoj, knjiga je Spase Čankovića „Govor odjeće“⁴³ iz 1986. godine.

Situacija u modnoj industriji Jugoslavije prije 1980-ih mogla bi se opisati kao šarolika, opterećena nekim opće poznatim stvarima, ali i onima koje se na prvi pogled ne vide. Da bi se unaprijedila prodaja odjeće, pokreću se razni modni časopisi čija je uloga prikazati određenu modu i oblikovati modni ukus potrošača. No, ponekad je problem domaćih modnih listova to što potiču konzumerizam, reklamirajući nove modne stilove čiji su kreatori iz centara Zapadne Europe iako je i domaća proizvodnja kvalitetna. Tadašnji jugoslavenski modni kritičari, predstavnici časopisa „Bazar“, „Praktična žena“ i „Svijet“ i „Jana“, daju većinom subjektivna izvješća sa velikih europskih modnih revija o „visokoj modi“ koja nije nosiva široj populaciji. Oni i dolaze na revije s već unaprijed izgrađenim stavom da je sve što se tamo vidi proizvod „genijalaca“ i na taj način, pišući za časopis koji čita domaća publika, potiču konzumerizam po uzoru na Zapad i tako utječu na formiranje stila kupaca čiji su dobar dio mlađa populacija. Uz pomoć medija, čest je slučaj da poznate osobe reklamiraju npr. određeni butik, da bi u

⁴³ Čanković, Spaso. *Govor odjeće - eseji i članci o odijevanju i modi*, Zagreb: Biblioteka *Ritam kulture*, knjiga 1, 1986).

zamjenu dobile besplatnu garderobu. Također, svoje časopise („Moda“, „Yuclothing“) izdavala su i razna modna udruženja u tadašnjoj Jugoslaviji, ali su ponekad više predstavljali pojedine domaće i strane butike i njihove vlasnike umjesto da prikazuju modna kretanja i domete domaće tekstilne industrije. Zbog nedostatka stručne literature, u nastavni program tekstilnih škola bila je uvrštena i knjiga „Moda i mi“, čiji je sadržaj bio više trivijalan nego stručan. Jedan od problema u tekstilnoj industriji u Jugoslaviji, bio je i prestanak proizvodnje nekih materijala, npr. svile, zbog gašenja svilarstva u zemlji a što je uzrokovano nekritičkim prenošenjem informacija iz strane štampe o novim, modernim materijalima kao što su nylon i perlon. Nadalje, bilo je i problema s nabavkom nove tehnologije koja nije mogla pratiti nove tipove tkanina i linija odijevanja koje su se već pojavile na Zapadu a mladi, nadareni modni kreatori često su ostali nezapaženi samo zato što njihove kreacije nisu bile u skladu s tadašnjim Zapadnim modnim kretanjima. Problem s nabavom novih tehnologija imao je za uzrok zaostajanje u izvozu tekstila i konfekcijske robe i stvaranje gubitaka. Da bi se ti gubici donekle pokrili, roba koja se izvozila, prodavala se vani ispod cijene, iako je bila kvalitetna.

Šarenilo modnog stila sredinom 1980-ih, može se vidjeti iz izvješća novinara za domaći mogni časopis s predstavljanja novih kolekcija francuskih kreatora i konfekcionara, jesen – zima 1985.: „Ono što novu modu za jesen i zimu čini novom, ovaj put su, prema onom što smo vidjeli na tom sajmu, boje i dezeni – eksplozija boja i neobični odnosi boja i dezena. Najzastupljenije boje su jarko-zelena i intenzivno ljubičasta. Te se dvije boje na različite načine najviše stavljaju u odnos. Dosta su prisutne tamo-ružičasta, crvena, žuta, narančasta. Sve se te boje međusobno kombiniraju, što je prilično neuobičajeno. Što se tiče osnovne linije, nema većih promjena. Komotna odjeća široke linije (prisutna i ranijih sezona)

postaje modna. Odjeća u toj liniji u pravilu je duža. Česte su, do sada neuobičajene, kombinacije raznih odjevnih predmeta, primjerice, žena odijeva dvoje hlače, hlače i suknju, suknju i tuniku, dvije bluze različitih dužina, jaknu i kaput itd. Uz tu široku liniju u svim je kolekcijama prisutna odjeća koja slijedi liniju tijela (to je, prema uobičajenim shvaćanjima, ženstvenija linija). U tom je slučaju odjeća kraća, obično završava na koljenu, ali može biti i znatno kraća.“⁴⁴

Pojavom butika željelo se u modnoj ponudi, približiti svjetskom modnom tržištu. Problem je bio što se često pod nazivom „butik“ nije nalazilo ono što bi butik trebao biti. Tako je bilo butika bez šivaćeg stroja, bez mogućnosti šivanja po mjeri, butika s često nekvalificiranim radnicima koji rade „na crno“, butika koji prodaju industrijsku robu, koji se opskrbljuju švercanom robom i sl. Pozitivan je primjer Zagreba gdje je mnogo ekskluzivnih butika koji prodaju originalne kreacije odjevnih predmeta ili modnih dodataka u malim serijama. Butici, iako domaći, često su imali strane nazive, npr. YOU AND ME, JEANS WEST, JET SET, NEW YORK, LINEA itd. što psihološki djeluje na kupce, ali i pokazuje malograđanštinu i snobizam. U vrijeme nestašice robe široke potrošnje, sredinom 1980-ih, sve je više Zagrepčana po odjeću odlazilo u Ljubljanu.

⁴⁴ Čanković, Spaso. *Govor odjeće - eseji i članci o odijevanju i modi*, Zagreb: Biblioteka Ritam kulture, knjiga 1, 1986). Str. 41.

3. USMENA POVIJEST: MODNI TRENDOWI MLADIH

3.1. ISTRAŽIVANJE – ISPITANICI I METODE

U svrhu istraživanja za ovaj diplomski rad, odlučila sam se za metodu intervjua. Međutim, kako mnogi ispitanici koji su pristali na suradnju nisu bili fizički dostupni, morala sam prilagoditi metodu istraživanja i ponudila ispitanicima anketne listiće s postavljenim pitanjima. Ipak sam većini ispitanika anketne listiće dostavila neposredno, a ostalima e-mailom te su mi ispunjene ankete vratili u kratkom roku. Tako za gotovo sve ispitanike posjedujem rukopisno svjedočenje uz potpis suglasnosti za sudjelovanje u istraživanju i zaštitu njihovih osobnih podataka. Time se moja prvotna zamisao o intervjuiranju nije ostvarila, ali sam, po dobivenim odgovorima sa svakim ispitanikom još ukratko, neformalno prokomentirala o temi. Istraživanje je provedeno na uzorku od 22 ispitanika. Većina ispitanika bila je ženskog spola (17), iako sam nastojala da sudjeluju podjednako ispitanici oba spola. Svi predviđeni ispitanici, bez obzira na spol, na spomen razdoblja osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, rado su se prisjetili mladosti kao lijepog razdoblja života. No, neki su muški ispitanici vrlo brzo odustali od sudjelovanja u istraživanju kada su vidjeli količinu pitanja i temu, čak i oni koji su obećali sudjelovati. Osobe ženskog spola su rado pristajale na sudjelovanje u istraživanju što se odražava i u njihovim odgovorima. Kod oba spola primijetila sam zaziranje na spomen intervjua i snimanja te odustajanje, zbog čega sam i ja morala prilagoditi metodu istraživanja. Istraživanjem sam pokušala obuhvatiti što više ispitanika koji su u osamdesetim godinama dvadesetog stoljeća bili u dobi od petnaest do dvadeset i sedam godina.

Ispitanici se diferenciraju prema opreci selo – grad, s obzirom da su neki u razdoblju mladosti migrirali iz sela u gradove. Također, ispitanici su raznih

zanimanja, stupnjeva obrazovanja, ali podjednakih socijalno – ekonomskih prilika, što su bili i osamdesetih godina 20. stoljeća. Kako su ispitanici sada uglavnom s riječkog područja, nastojala sam da su odabrani ispitanici barem dio svoje mladosti proveli u različitim krajevima tadašnje Jugoslavije, odnosno Hrvatske. Zato je za pretpostaviti da je utjecaj na njihov modni odabir bio podjednak u okviru tadašnje države. Razlika u odgovorima mogla se očekivati ovisno o financijskim mogućnostima ili o mjestu boravka, odnosno jesu li u mladosti živjeli na selu ili u gradu.

U uputi anketnog listića, ispitanici su bili zamoljeni odgovoriti na pitanja ili napisati tekst u kojem će obuhvatiti sve ono što je pitanjima postavljeno. Izbor načina odgovaranja ostavila sam samim ispitanicima. Također im je omogućeno da napišu i sve ono zanimljivo čega se prisjete vezano uz temu, a da pitanjima nije obuhvaćeno.

3.2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Podaci prikupljeni istraživanjem, tj. odgovorima ispitanika, prezentirani su kroz opis najpopularnijih trendova odjeće, obuće, modnih dodataka, frizure, šminke, kozmetike i svega onoga što u širem smislu označava modu jednog razdoblja, u ovom slučaju osamdesetih godina dvadesetog stoljeća s naglaskom na mlađu populaciju.

Po dobivenim odgovorima, iznenadilo me da je većina ispitanika odgovarala prilično opsežno. Tek je manji broj odgovarao kratkim odgovorima. U opširnim i sadržajnim odgovorima ženskih ispitanica, primjećujem mnogo, meni dosad nepoznati, detalja koji su mi uvelike pomogli u stvaranju predodžbe ovog razdoblja a vezano uz moju temu.

Napominjem da se često odgovori ispitanika na pojedina pitanja ne mogu precizno ograničiti na određeno pitanje, budući da se radi o uzajamnom prožimanju svih komponenti u izgledu pojedinca koji je o tome govorio.

3.2.1. MODNI STIL

Na početku je ispitanicima postavljeno pitanje definiranja vlastitog stila u spomenutom razdoblju. Odgovori na ta pitanja nisu bili precizno definirani osim nekolicine, a većina je, umjesto jasnog odgovora, napisala kako je izgledala odjeća koju su nosili. Tek je nekoliko ispitanika odgovorilo općenito: sportski, klasičan, elegantan, casual. Stoga možemo zaključiti kako većina nije imala jedinstven stil već se odijevala prema prigodi, utjecaju okoline (posebice vršnjaka), i financijskim mogućnostima.

Na pitanje o važnosti slijeđenja modnih trendova, primjećujem kako su odgovori ispitanika različiti i povezani s pripadnosti skupinama, odnosno supkulturama. S time u vezi, zaključujem kako je, tzv. šminkerima bilo važno ići ukorak s modnim trendovima Zapada, dok je, na primjer, pankerima bilo važno izgledati kao njihovi vršnjaci ili glazbeni idoli. S druge pak strane, i same su supkulture nametale neke modne trendove koje su preuzimali mladi koji tim supkulturama nisu pripadali jer su neki detalji postajali dijelom opće mode mladih. Naravno, kako je većina ispitanika ženskog spola, tako je i najviše odgovora po pitanju slijeđenja modnih trendova bilo pozitivno u rasponu od „bilo mi je važno kako se odijevam, ali nisam slijepo slijedila trendove“ do „uvijek mi je bilo veoma važno slijediti trendove“. Jedna se ispitanica prisjeća kako su se sredinom osamdesetih na fakultetu po oblačenju osobito isticale studentice kroatistike. Čak im je jedan profesor ispričao

kako su se i u njegovim studentskim danima studentice kroatistike prepoznavale po elegantnoj i pomno odabranoj odjeći.

3.2.2. OD MILANA DO KORZA (UTJECAJI)

Prema izjavama ispitanika, bilo je više činioca koji su imali utjecaj na modni odabir pojedinca. U prvom redu, bilo je to oponašanje vanjskih trendova.

Što se tiče prodiranja modnih trendova „izvana“, najviše se ispitanika prisjetilo odijevanja po uzoru na talijansku, njemačku i francusku modu. S tim u vezi, prisjetili su se i nekih svjetski poznatih modnih kuća koje su bile popularne i kod nas u osamdesetim godinama dvadesetog stoljeća. Ispitanici su tako naveli Chanel, Dior, Pradu, Versace, Yves Saint Laurenta, Pierra Cardina i Lacoste kao marke čije se popularnosti sjećaju, ali često, zbog financijskih razloga nisu bili u prilici posjedovati neke od tih komada. Ipak, sjećaju se i Benettona, Wranglera, Levisa, Championa, Lotta, Pume i Adidasa koji su također bili cjenovno skuplji, ali ipak pristupačniji i čije su odjevne komade i modne dodatke ponekad mogli priuštiti. Kada govorimo o visokoj modi, jedna od ispitanica navela je: „Dior mi prvi pada na pamet. Zatim Coco Chanel. Svaka gradska žena koja je iole držala do sebe imala je barem jedan „šanel“ kostimić.“⁴⁵ U okvirima poznatih marki bivše države, ispitanici kao poznate, ali i kvalitetne izdvajaju Muru, Liscu i Varteks, Arenu, Beko, Astibo, Tetex...

Kada govorimo o praćenju mode i preuzimanju trendova sa Zapada, svakako treba spomenuti i načine informiranja o modnim trendovima koji su poticali potrošački mentalitet. Posebno mi je zanimljivo bilo saznati odgovore ispitanika na ovu temu jer sam time željela vidjeti kolika je bila zastupljenost mode u medijima i na koje

⁴⁵ Izjava ispitanice K. D.-P. (rođena 1959., anketirana 15. 8. 2019.)

su sve načine modni trendovi dopirali do mladih u tadašnjoj državi. Pretpostavila sam kako će najveći broj ispitanika navesti časopise za mlade i, takozvane, „ženske časopise“, što se ispostavilo točnim. Naveli su „Tinu“ , popularni magazin za djevojke sedamdesetih godina 20. st, koji nije izlazio u osamdesetima, ali su se stari brojevi još uvijek prelistavali, „Praktičnu ženu“, „Svijet“, „Bazar“, „Burdu“, „Novu modu“, „Bravo“... Iako su postojali specijalizirani časopisi koji su se bavili modom, jedna se ispitanica sjeća da su i dnevne novine imale modnu rubriku, čini joj se jednom tjedno, u sklopu subotnjeg broja, kao dodatak riječkom „Novom listu“. Nekoliko ispitanica napominje da su strani modni časopisi, koji su bili poznatiji i kod nas dostupni, bili cijenom manje dostupni mladima koje je tako nešto zanimalo. Tako se dešavalo da se do primjeraka časopisa dolazilo sakupljenim novcem ili je svaki naredni broj kupovala druga osoba. Jedna ispitanica⁴⁶ navodi kako je njezina, također mlada susjeda redovito kupovala te modne časopise, iako nije šivala, ali ih je koristila za ideje za oblačenje, pa ih je onda prepuštala njoj. Osim toga, mnogo je ispitanika spomenulo i kataloge velikih robnih i modnih kuća kao što su „Varteks“, „Beko“, „Kluz“ i „Na-Ma“ kao izvore informacija o modnim trendovima. U tom kontekstu, zanimljiv je bio odgovor ispitanice koja je opisala jedan takav katalog i način kupnje putem njega: „...bili su tu i katalozi velikih robnih kuća koji su nam besplatno stizali na kućnu adresu. To su bile prave „knjige“ od kataloga, formata A4, debljine 2 – 3 cm, u boji...Tu je bila fotografija modela, prikazi boja u kojima se model proizvodi i veličine u kojima je dostupan. Onda bismo naručili sve što želimo, paket bi došao poštom, a plaćalo se pouzećem. Ako nešto nije odgovaralo, moglo se i vratiti, uz povrat novca. Međutim, odjeća je bila vrlo kvalitetna i rijetko smo što vraćali.“⁴⁷ Iz ovog odgovora prepoznajem da je princip saznavanja o trendu i naručivanja istog veoma

⁴⁶ Izjava ispitanice M. L.-G. (rođena 1964., anketirana 01. 8. 2019.)

⁴⁷ Izjava ispitanice K. D.-P. (rođena 1959., anketirana 15. 8. 2019.)

sličan današnjem, s razlikom što se danas naručuje najčešće iz online trgovina, a ne više iz fizičkih kataloga kao ranije. Slično tome, jedan dio ispitanika govorio je o članovima šire obitelji koji su dolazili u posjet iz stranih zemalja (većinom „gastarbajteri“.) Oni su sa sobom donosili primjerke kataloga za robu široke potrošnje. Između ostalog, tu su se nalazili modeli muške, ženske i dječje odjeće s posebno izdvojenim modelima za mlade, modeli obuće i modnih dodataka (torbica, rukavica, satova, nakita...) pa se ponešto i preko njih moglo naručiti.

Jedna se ispitanica⁴⁸ prisjetila da je sredinom osamdesetih bilo uobičajeno za mlade često ići u kino. Prije projekcije filmova, bilo je raznovrsnih reklama, pa tako i modnih. Sjeća se da je često u filmovima koje je gledala, bilo na televiziji ili u kinu, znala primijetiti neki detalj ili modni trend kojeg još tada kod nas nije bilo, ali bi se nakon nekog vremena pojavio i ovdje. Osobito se to odnosilo na filmove sa suvremenom tematikom i mlađim glumcima, npr. Top Gun i Flashdance. Između ostalog, pratile su se i pokušale oponašati i poznate manekenke i modeli (Cindy Crawford), bogati i slavni koje su protežirali mediji (Lady Di), a najviše su to bile poznate osobe iz svijeta filma i glazbe (Madonna, bend Eurythmix i dr.) Bilo je i glazbenih filmova u kojima bi se pojavile tada poznate zvijezde npr. David Bowie koji je, osim glazbom, pažnju plijenio i trendi modnim izričajem. Na početku 80-ih pojavila se pjesma Zdravka Čolića „Pusti, pusti, modu“ koja zorno prikazuje izgled moderne djevojke. Također, 1980. zagrebačka grupa „Haustor“, objavljuje pjesmu „Djevojke u ljetnim haljinama volim“ („Moja prva ljubav“).

Od ostalih medija ispitanici navode i televizijske programe, pa tako neki navode kako su se o trendovima informirali putem talijanskih televizijskih programa ili čak MTV-a koji je u to vrijeme postajao sve popularniji. Posebno mi je zanimljivo bilo da su modne trendove putem televizije pratili i u emisijama kao što su Izbor za

⁴⁸ Izjava ispitanice M. L.-G. (rođena 1964., anketirana 01. 8. 2019.)

Miss i Izbor za pjesmu Eurovizije gdje su se najnoviji modni trendovi mogli vidjeti na sudionicima tih izbora. Također, u pojedinim televizijskim emisijama, posvećenim mladima, postojali su prilogi iz svijeta mode. U sklopu takvih emisija, reklame koje su prikazivane bile su ciljano usmjerene na mlađu publiku, čime se poticao konzumerizam.

Neki ispitanici kao izvor informacija o trendovima navode i velike ulične panoje, izloge trgovina, novinske i radiotelevizijske reklame.

Osim medija, informacije o novim modnim trendovima tekle su i usmenom predajom. Najčešće među vršnjacima i to na mjestima okupljanja: u školi, na fakultetu, u kafićima, na koncertima, kinima, disko klubovima te u vrijeme odlaska ili dolaska iz škole ili posla, u autobusu...

Nezaobilazno mjesto za uočavanje modnih trendova bio je riječki Korzo po kojem se, prisjeća se jedna ispitanica, obavezno šetalo nakon nastave. Kako su Riječanke i Riječani oduvijek bili na glasu kao visoko modno osviješteni građani, šetnja Korzom bila je uvijek inspiracija za dobro odijevanje, frizuru, šminku i dodatke – općenito izgled. Trebalo je samo promatrati. Na Korzu se moglo svakodnevno vidjeti nekog od tada poznatih umjetnika, osobito popularnih glazbenika: članove grupe Denis & Denis, Leta 3, Grad, Grč, Cacadou Look...Djevojke su posebno zapažale Marinu Perazić, članicu tada najpoznatijeg sastava u državi, i nisu mogle ne primijetiti njezinu garderobu, šminku i frizuru, koju bi nastojale slijediti. Također, mnogi su mladi modnu inspiraciju nalazili u njihovim glazbenim spotovima koji su se emitirali. Tu je bilo puno blještavila, jake šminke, neobičnih frizura... Jedna od ispitanica završila je odgovore na postavljena pitanja ponešto negativnom konstatacijom: „Moda u Rijeci i život uopće osamdesetih godina najbolje se ocrtava u jednoj pjesmi grupe Paraf s početka osamdesetih godina:

„Živimo u Rijeci, prljavome gradu,
živimo u rupi, najvećoj u Jugi,
šminkerica, kurvi, pijanica, lupeža,
frikova i pankera pun je grad.
Rijeka boluje, Rijeka je zaražena,
zarazila je šminka, zarazio je Trst...“⁴⁹

Upravo je glazba bila jedan od glavnih pokretača nastanka raznih skupina mladih, poznatijih kao supkulture, o čemu će nešto više biti riječi u nastavku rada. Jedno od osnovnih razlikovnih obilježja ovakvih vršnjačkih skupina bila je, najčešće, odjeća, odnosno stil odijevanja. Na moje pitanje, „U kolikoj je mjeri Vaš glazbeni ukus utjecao na Vaše modne odabire?“, svi su moji ispitanici odgovorili kako gotovo uopće nije utjecao, već su nosili ono što im se u tom trenutku sviđalo ili u čemu su se osjećali ugodno. Također, većina njih ističe kako nikada nije slijepo slijedila trendove, pa tako ni one koje je modi nametala glazbena industrija, već su te trendove često uzimali kao nekakvu osnovu na kojoj su onda gradili svoj stil raznim detaljima ili su iz recentnih trendova uzimali samo ono što im se osobito sviđalo, to komponirali u svoj već postojeći stil i tako stvarali vlastiti modni izričaj i identitet.

3.2.3. KAKO DO KRPICA? (NABAVA)

Na upravo spomenuto naručivanje i kupovanje odjeće i modnih dodataka nadovezuje se i moje sljedeće pitanje o načinima nabavljanja odjeće. Uzevši u obzir da je osamdesetih godina prošlog stoljeća vladala nestašica robe široke potrošnje:

⁴⁹ Izjava ispitanice I. I.-S. (rođena 1969., anketirana 01. 8.2019.)

prehrambenih proizvoda, higijenskih potrepština i sličnog, nije se vidno osjetio nedostatak odjeće, obuće, niti materijala za njihovu izradu, osim, možda onih materijala koji su bili skupi. Osim što se roba kupovala na domaćem tržištu i u već spomenutim velikim robnim i modnim kućama, sredinom osamdesetih godina dvadesetog stoljeća sve se više pojavljuju, takozvani, butici. Ispitanica se prisjeća da je u Rijeci među poznatijima bio butik „Bitanga i princeza“ u kojem se mogla kupiti odjeća za mlade nešto modernijih krojeva i materijala nego što su nudile ostale trgovine. No, ne može se prisjetiti jesu li modeli bili domaćih ili stranih proizvođača, kao ni da li se radilo o konfekciji ili su modeli bili šivani u butiku. Jedino se prisjeća da su cijenom bili nešto skuplji, a neki su imali etiketu s nazivom butika. Također se sjeća kako je, između ostalog, dolazila do novca za kupovinu odjeće. „Od prvog razreda srednje škole pa sve do završetka fakulteta, radila sam preko ljetnih, a ponekad i preko zimskih praznika posredstvom Omladinske zadruge i Studentskog servisa u više riječkih velikih radnih organizacija, „3.maj“, Torpedo“, „Transjug“... pa sam si mogla priuštiti ono za što mi nisu mogli omogućiti roditelji: neki bolji komad garderobe, moderne kožne torbe i trendi, najčešće kožnu, obuću. Najviše sam kupovala u riječkim i opatijskim trgovinama, u osmom mjesecu, kada bi bila sniženja.“⁵⁰

Pored kupovanja, odjeća se i šivala o čemu će još biti riječi, posuđivala (razmjenjivala), rijetko nasljeđivala ali i dobivala poklonom. Nerijetko su rođaci, osim spomenutih kataloga, donosili i pojedine komade odjeće kakve nije bilo za kupiti kod nas. Npr. traper hlače izvezene cvjetnim uzorkom, šušlava sportska jakna s kapuljačom koja se mogla prevrnuti i složiti u svoj džep te nositi oko pojasa kao torbica što je jedno vrijeme bilo vrlo popularno. Katkad bi dobivali i paket od rodbine „izvana“ u kojem su bile najčešće traperice, košulja, majica ili slično.

⁵⁰ Izjava ispitanice M. L.-G. (rođena 1964., anketirana 01. 8. 2019.)

Ponekad sadržaj paketa nije modelom, bojom ili veličinom odgovarao primatelju, jer su se modni ukusi mladih i starijih očito razlikovali. Naravno, na pakete bi se plaćala carina, ukoliko je procijenjeno da je vrijednost robe premašila uobičajenu. Ista spitanica⁵¹ se prisjeća kako je početkom osamdesetih na poklon dobila originalne traperice Wrangler koje je iznosila do potpunog raspada. Osim toga, postojao je među mladima osamdesetih godina dvadesetog stoljeća i trend posuđivanja odjeće, obuće i raznih dodataka, a ponekad i razmjena.

Osim ovih legalnih načina nabave modnih trendova, postojao je i onaj nelegalan, putem, takozvanih, „šanera“ koje su spomenuli gotovo svi ispitanici. Ispitanica se prisjeća: „Odjeća je bila dostupna uglavnom preko „šanera“ koji su je krali po Italiji i ovdje prodavali. Uvijek najnoviji trendovi!“⁵²

Želja za „drugачijim i posebnijim“ izgledom, u smislu odijevanja, ali i mogućnost jeftinije kupnje, utjecali su da se moderna, trendi odjeća, obuća i ostalo, počne kupovati izvan granica države. Osamdesetih godina nije bilo većih zapeka da bi se putovalo izvan granica države, pa je nastala prava pomama za tzv. „shopping-turama“. Kao što je bilo i pretpostavljeno, većina je ispitanika kao „meku“ kupovanja odjeće i obuće u osamdesetim godinama navela Trst. Osim najpopularnijeg Trsta i obližnje Palmanove, u nabavku odjeće i ostalih stvari odlazilo se i u Austriju (najčešće Graz), Sloveniju (Ljubljana), ali i u nešto udaljenije Grčku i Tursku.

Ovoj temi posvetila sam nekoliko pitanja jer sam pretpostavila da je većina ispitanika odlazila izvan granica tadašnje države u nabavku odjeće i modnih dodataka i to se pokazalo točnim. Iz današnje perspektive kada možemo otići „preko granice“ i, ukoliko nam to financijske mogućnosti dopuštaju, priuštiti sebi

⁵¹ Isto.

⁵² Izjava ispitanice K. P. (rođena 1968., anketirana 4. 8. 2019.)

najnovije modne trendove bez prevelikih problema, zanimalo me kako je to izgledalo u osamdesetim godinama dvadesetog stoljeća. Većina ispitanika je rekla kako su povremeno kupovali „vani“ i pritom, naravno, najčešće spominjali Trst. Kao vrijeme u kojem su najčešće obavljali kupovinu, oni koji su se u to vrijeme još školovali, spominju vrijeme prije početka nove školske godine, kako bi obnovili odjeću ali i ostale potrepštine, najčešće pribor, bilježnice i torbe za nastavak školovanja. Neizostavna je bila i kupovina „Brooklyn“ žvakaćih guma čijim bi se omotima kasnije obljepljivale školske bilježnice, što je bilo veoma popularno. Osim po odjeći, i po tome se znalo da netko kupuje preko granice, u Trstu. Osim Trsta, oni koji su bili u mogućnosti, kupovinu su obavljali i u nešto udaljenijima i već spomenutima, Grčkoj i Turskoj koje su također slovile kao mjesta dobrog „shoppinga“. Kako ispitanika koji su putovali u dalje destinacije nije bilo mnogo, u analizi odgovora zadržala bih se na većini koja je išla u Trst. Kada govore o putovanju u Trst, većina ispitanika istaknula je da se sjeća određenih pravila koja su važila i kojih se trebalo pridržavati ako se željelo putovati izvan granica države. Često korištena riječ pri odgovoru na ovo pitanje bila je „depozit“. Mnogi se prisjećaju da je za prelazak granice, osim valjane putne isprave bilo potrebno posjedovati i potvrdu banke o podizanju određenih deviznih sredstava kao dokaz da su platno sposobni u drugoj državi i da imaju devize koje mogu iznijeti iz zemlje. Naravno da je propisana količina dopuštenih deviza koje se mogu iznijeti uvijek bila premala pa se pribjegavalo raznim načinima sakrivanja da bi se prenijelo što više. Sakrivalo se u kutijama cigareta, radio kazetama, „neprimjetnim“ džepovima, sjedalima automobila i.t.d. Govoreći o prijevozu, najveći je broj ispitanika spomenuo autobus kao prijevozno sredstvo kojim su odlazili u kupovinu u Italiju, ali se često koristio i vlastiti prijevoz. Jedna od ispitanica⁵³ vrlo je detaljno odgovorila na ovo pitanje što mi je dalo detaljan uvid u cijeli proces kupovanja

⁵³ Izjava ispitanice K. D.-P. (rođena 1959., anketirana 15. 8. 2019.)

izvan granica. Tako je rekla kako su postojale posebno organizirane autobusne linije Rijeka – Trst kojima se išlo u shopping. Odlazilo se rano ujutro subotom i vraćalo se navečer jer su tamošnji dućani radi kupaca iz naših krajeva radili čak i vikendom, a neradni dan dućana tako je bio ponedjeljak. Ista ispitanica kaže kako oni nikada nisu koristili autobus za ovakva putovanja već ih je vozio tata i to, tada popularnim, „stojadinom“. Isto tako govori kako se u ovakve kupovine nije išlo često, a ona je osobno uvijek „navaljivala“ da se ide kako bi se opskrbila novim trapericama. Nadalje kaže kako joj ovakva putovanja nisu ostala u najljepšem sjećanju, što potkrepljuje riječima: „Ne pamtim ta putovanja kao ugodna. Bile su grozne gužve i na granici i u samom Trstu, što je tatu nerviralo, a na kraju bi iznerviralo i mamu i mene. Kad sam krenula na fakultet, ta šopingomanija je nekako sama od sebe prestala. Tada smo već imali veći broj robnih kuća u Rijeci, a traperice više nisu bile zapadnjački luksuz.“⁵⁴ Iz ovog odgovora vidimo kako su, malo pomalo i na naše prostore ulazili zapadnjačka kultura i stil. Time sve ono što je do nekoliko godina ranije bilo rijetkost i luksuz, pomalo postaje svakodnevica što možemo potvrditi danas, kada su, uvijek popularne traperice sada dostupne gotovo u svakoj trgovini odjećom i to, nerijetko, po veoma pristupačnim cijenama.

Među najzanimljivijim odgovorima zasigurno su oni o samom načinu prijenosa kupljene robe preko granice. Kako su postojali određeni propisi iznošenju „deviza“ preko granice, tako je postojao propis o količini robe koja se mogla unijeti u državu. Količina novca koji se smio nositi preko granice bila je propisana i odjeća kupljena u tom iznosu nije se carinila, ali su se obavezno morali priložiti računi kupljenih proizvoda. Sve ono što bi bilo preko ovog iznosa carinilo se ili oduzimalo. Međutim, većina je ispitanika rekla kako osobno nisu imali problema prilikom prelazaka granice, ali su se svi mogli prisjetiti nekoga tko je imao

⁵⁴ Izjava ispitanice K. D.-P. (rođena 1959., anketirana 15. 8. 2019.)

problem, najčešće u vidu plaćanja carine na preveliku količinu kupljene robe. Nadalje, zanimljivo je bilo saznanje kako su se pokušale izbjeći ovakve kazne i odgovori su me, moram priznati oduševili. Naime, gotovo svi su ispitanici rekli kako su preko granice odlazili s vrlo malo odjeće na sebi ili u veoma staroj odjeći koju su u Trstu jednostavno bacili a na sebe obukli novu, koju su kupili, te tako prelazili granicu. Nerijetko se događalo da su na sebe odijevali i po nekoliko slojeva odjeće koju su onda, na taj način, „švercali“. Prema izjavama ispitanika, ponekad bi se i oni koji su uhvaćeni tako, slojevito odjeveni, također kažnjavali. Uz to, prije granice su se svi obavezno rješavali etiketa i ambalaže kupljene robe i modnih dodataka što je, kako kažu ispitanici, često znalo rezultirati velikim brojem odbačenih kutija cipela i ambalaže raznih drugih artikala neposredno prije graničnog prijelaza. Nerijetko prekomjerno prenošenje robe preko granice nije bilo samo za vlastite potrebe, već za potrebe šverca i preprodaje, pa tako ispitanica kaže: „Često su znali obući na sebe po 10 pari hlača nadajući se da će naići na kakvog glupog carinika koji to neće opaziti. Tada se za jedne traperice u Jugi moglo dobiti trostruko više novaca nego što su koštale u Italiji.“⁵⁵ Ovakve su „akcije“ imale i svoje posljedice, pa tako ispitanica nastavlja: „Ali, carinici su obično pohvatali sve preprodavače i naplatili im carinu, a povrh nje i kaznu. Prekobrojnu robu su oduzimali. Naravno da je takvim „kupcima“ bilo mučno prijeći granicu. Nama ostalima je bilo muka od kolona koje su se zbog toga stvarale.“⁵⁶ Svi ispitanici kao najveći minus ovakvih „pohoda“ ističu velike gužve i ogromne kolone u kojima su ponekad na granicama znali čekati i po 6 ili 7 sati. Oni koji su pak u Trst išli vlastitim prijevozom navode kako su se također služili raznim načinima prijenosa robe preko granice pa tako ispitanik kaže: „Manju količinu robe smo nosili u autu (koliko je bilo dozvoljeno). Ostalo smo skrivali ispod sjedišta u

⁵⁵ Izjava ispitanice K. D.-P. (rođena 1959., anketirana 15. 8. 2019.)

⁵⁶ Isto.

autu ili u prostoru rezervnog kotača.“⁵⁷ Mislim da iz ovih podataka najbolje vidimo kolika je zapravo bila potreba i želja mladih ljudi za modom i pomodnim stvarima jer su smišljali najrazličitije načine kako da što bezbolnije prenesu kupljenu odjeću i modne dodatke i tako posjeduju i nose trendove i budu ukorak s ostatkom modernog svijeta. Važno je svakako napomenuti da se preko granice nije odlazilo samo zbog jeftinijih stvari, kao što je to možda danas slučaj, nego zbog toga što kod nas, u to vrijeme, dosta modernih komada nije bilo moguće ni pronaći i nisu bili dostupni u tolikoj mjeri u kojoj su danas. Sve većom pojavom butika i manjih dućana koji su stranu robu uvozili na naše tržište, ova se situacija mijenja, a trendovi postaju dostupniji i kod nas. U Trstu su se najčešće kupovale „traperice“ i „traper“ jakne, jer je proizvodnja blue jeansa za poznati Levis u Varteksovom pogonu u Novom Marofu započela tek 1983. godine. Jedna ispitanica⁵⁸ sjeća se posebno popularnih traper hlača „mehaničarki“ koje su podsjećale na radnu odjeću mehaničara i imale su „tegere“. Osim toga, kupovale su se suknje, haljine, kožne jakne, torbice i cipele, ali i nakit i audio oprema te noviteti glazbene industrije (gramofonske ploče i kazete za radiokazetofon) jer je glazba bila veoma važna u životu svakog mladog čovjeka. Ispitanici nisu posebno naglašavali u kojim su tršćanskim trgovinama najviše kupovali. Oni koji su za kupovinu imali nešto manje novca, kupovali bi više u nespecijaliziranim trgovinama, tzv. „magacinima“ gdje je roba bila pristupačnija cijenom, ali i slabije kvalitete. Također, oni su češće kupovali na nezaobilaznom Ponte Rossu, te u robnim kućama kao što su Upim, Coin i Standa te trgovini Grazianni. Oni koji su za kupovinu mogli izdvojiti više novca, kupovali bi u buticima i poznatijim trgovinama. Ista ispitanica⁵⁹ prisjeća trgovine odjećom „Lord & Lady“ koja je imala svoje prepoznatljive pojačane plastične vrećice a njezina je susjeda, tada dvadesetjednogodišnjakinja išla u Trst

⁵⁷ Izjava ispitanika D. S. (rođen 1961., anketiran 6. 8. 2019.)

⁵⁸ Izjava ispitanice M. L.-G. (rođena 1964., anketirana 01. 8. 2019.)

⁵⁹ Isto.

svakih mjesec dana i tada joj bila modna ikona. Nakon Trsta, poklanjala bi zanimljive vrećice koje su onda neko vrijeme služile za nošenje knjiga i bilježnica, umjesto školske torbe. Tek je jedna ispitanica⁶⁰ izdvojila Darwil kao mjesto gdje su kupovali satove i zlatni nakit.

Svi su ispitanici rekli kako su u Trst odlazili i zbog pristupačnih cijena, ali i modela za mlade te da nisu količinski pretjerano kupovali nego su više pažnje polagali na kvalitetu te su kupljenu odjeću, obuću i modne dodatke nosili po nekoliko sezona. Vjerojatno je to bila sugestija roditelja, koji su financirali takve kupovine. Često su, u odgovorima, povlačili paralelu s današnjim vremenom i govorili kako tada možda nisu imali desetke pari sezonske obuće kao danas nego, možda, maksimalno dvoje, ali su ti proizvodi bili kvalitetni, u trendu i rado su ih nosili te kombinirali uz većinu odjeće. Naravno da su odluku o kupovanju određene robe najčešće donosili roditelji koji su i financirali, tada mlađe, ispitanike. Oni nešto stariji, koji su se zaposlili nakon srednje škole i imali vlastiti novac, bili su u nešto boljoj poziciji jer su mogli samostalno donositi odluke kako o količini novca koji će potrošiti, tako i o robi koju su kupovali.

3.2.4. KONFEKCIJA I UNIKATI

Kada govorimo o načinu izrade odjeće, možemo govoriti o tzv. ručnoj izradi i industrijskoj proizvodnji. Prvotni, ručni način izrade odjeće zadržao se sve do danas iako je u novije doba nezamislivo nepostojanje odjevne industrije. I danas postoje oni koji više vole odjeću izrađenu „po mjeri“ koja je u potpunosti individualizirana i kojom će pokazati svoj stav, posebnost ili pripadnost određenoj društvenom sloju. U kolikoj je mjeri način izrade odjeće bio zastupljen osamdesetih

⁶⁰ Izjava ispitanice K. D.-P. (rođena 1959., anketirana 15. 8. 2019.)

godina dvadesetog stoljeća, pokušala sam saznati postavljajući pitanje jesu li tadašnji mladi preferirali konfekcijske modele ili su više nosili unikate. Ovdje sam dobila raznolike odgovore. Pretežno se nosila konfekcijska roba ukoliko je bila dostupna i financijski prihvatljiva, no neki od ispitanika sjećaju se i unikatnih komada koje su posjedovali i veoma rado nosili. Tako je jedan ispitanik⁶¹ rekao kako se sjeća da su se davala krojiti i šivati odijela po mjeri, po uzoru na one iz modnih časopisa. Osim njega, ostali su muški ispitanici preferirali konfekcijsku modu. Kod ispitanica, situacija je bila nešto drugačija. One su često imale unikatne komade koje su šivale ili plele same ili su to činile njihove majke, bake ili druge osobe. Jedna od ispitanica rekla je kako se šivalo po krojevima koji su se nalazili u domaćim („Svijet“, „Praktična žena“) i stranim („Burda“, „Nova moda“) časopisima. „Mama mi je bez problema izvadila kroj i sašila sve što sam htjela. Budući da su ekonomske prilike bile daleko bolje nego danas, imala sam mnogo više odjeće nego sada.“⁶² Ista ispitanica navodi i kako je tijekom studija imala kolegicu koja se uzdržavala upravo pletenjem pa je plela i njoj te je ona tako uvijek imala unikatne majice neobičnih uzoraka i krojeva. Također, navodi kako je tada pletivo bilo jako moderno, a ta je kolegica plela sve, od majica, haljina i sukanja pa do modnih dodataka kao što su rukavice, šalovi i kape. Jedna od ispitanica⁶³ rekla je kako je najčešće nosila unikatnu, šivanu i ručno rađenu odjeću koju je onda kombinirala s konfekcijskim komadima kao što su moderni kaputi ili mantili. Unatoč tome što je većina ispitanica voljela unikate i nešto što drugi nisu imali, većina ih je rekla da ni u čemu nisu voljele pretjerivati i previše se isticati te su tako najčešće kombinirale unikatne ili ručno rađene komade s onim konfekcijskim i tako stvarale neki svoj stil kombinirajući moderno i originalno pri čemu im je najvažnije bilo da se njima sviđa i da se u tome što nose osjećaju udobno.

⁶¹ Izjava ispitanika I. Ž. (rođen 1958., anketiran 30. 7. 2019.)

⁶² Izjava ispitanice K. D.-P. (rođena 1959., anketirana 15. 8. 2019.)

⁶³ Izjava ispitanice R. S. (rođena 1961., anketirana 8. 8. 2019.)

3.2.5. SNALAŽLJIVOST I KREATIVNOST

Kako sam u istraživanju otkrila, mnogi su ispitanici voljeli unikatne odjevne predmete i modne dodatke koje su izrađivali sami ili su izradu povjerali nekome tko je u tome bio vješt. No, postojali su i drugi načini da se ima nešto moderno, pa sam tako, na pitanje „Jeste li lako dolazili do odjeće i modnih dodataka?“ također dobila raznolike, zanimljive odgovore. U kontekstu ovog pitanja, zanimljivo mi je bilo primijetiti razliku odgovora muških i ženskih ispitanika. Muški ispitanici su dostupnost odjeće i modnih dodataka, najčešće povezali s financijskom situacijom pa sam tako dobila odgovore da su do istih dolazili u skladu sa svojim mogućnostima. Kako je rekao jedan ispitanik⁶⁴, počeo je raditi veoma mlad pa je sebi većinom mogao priuštiti sve što mu se sviđalo ili što je želio, a da je u tom razdoblju bilo moderno. Ispitanice su, pak, s druge strane odgovarale na ovo pitanje u smislu dostupnosti odjeće i modnih dodataka na našem tržištu te su rekle kako nisu uvijek pronalazile baš ono što su zamislile i onda su najčešće to same šivale po vlastitoj zamisli ili, kao što je već spomenuto, preuzimajući krojeve iz poznatih modnih časopisa. Iscrpan odgovor u smislu kreativnosti, dala je jedna ispitanica: „Oduvijek sam voljela lijepo izgledati, što se tiče odjeće. Iz djetinjstva se sjećam kako je majka mene i sestru uvijek oblačila u lijepe haljinice koje nam je kupovala ili davala sašiti. Kako je naša podstanarka bila krojačica, uvijek smo imale nešto novo sašiveno. Tako sam se rano zainteresirala za šivanje a kupljen je i šivaći stroj. Osnove mi je pokazala mama jer ni sama nije znala više, a sve ostalo naučila sam sama prema uputama iz „Nove mode“. Iako su postojali tečajevi krojenja i šivanja na koje se moglo prijaviti u „Bagatovoj“ trgovini, bilo mi je skupo, pa se na to nisam odlučila. Prvi „model“ koji sam sašila bile su dvije spojene marame koje su činile bluzu. To sam nosila svuda. Zatim sam od stare plahte pomoću kroja na

⁶⁴ Izjava ispitanika G. G. (rođen 1962., anketiran 01. 8. 2019.)

kvadratiće iz „Tine“ sašila haljinu koju sam obojala žutom bojom za bojenje tekstila, u veš-loncu. Opšila sam crnom trakom i bila je to veoma efektna haljina. Svi su me pitali gdje sam je nabavila. Ubrzo sam prešla na zahtjevnije krojeve iz „Nove mode“ i „Burde“ i šivala svu odjeću koja mi se sviđala (hlače, kostime, bluze, kapute...) a nekad sam i sama skicirala i kombinirala krojeve. Šivala sam čak i torbe i pojaseve. Rijetko sam što kupovala od konfekcije, uvijek sam bila moderno i unikatno obučena. Sjećam se da sam po jedan materijal za kaput, zbog određene boje, išla u, meni dotad nepoznatu, trgovinu u Lovranu. Često sam „predviđala“ neke trendove netom prije nego što su postali popularni, pa sam tako prva na fakultetu imala komplet s tigrastim uzorkom. Osim što sam šivala, naučila sam i plesti pa sam u kratko vrijeme imala puno unikatnih majica rupičastog uzorka u različitim bojama, što je tada bilo jako moderno. Tako sam cijelo vrijeme studiranja imala i koristan hobi. Mnoge su mi kolegice zavidjele na toj sposobnosti i često govorile da njihova skupo plaćena odjeća kupljena „vani“ nije tako efektna. Ponekad su me pitale da im nešto sašijem, npr. „lajbek“ od komadića kože, ili da im prepravim postojeću odjeću, npr. dodam manžete i kragu na haljinu, skratim suknju ili hlače, trapez hlače suzim u uske itd. Nisam to nikada naplaćivala, a kolegice su se nastojale odužiti sitnim poklonom. To je bilo sredinom osamdesetih.“⁶⁵ Neke od ispitanica ponovo su se vratile na temu putovanja preko granice i rekle kako su tamo često pronalazile ono što kod nas još nije bilo dostupno, a bilo je moderno. Zanimljiv je bio odgovor ispitanice upravo o snalažljivosti vezanoj uz vrijeme početaka Riječkog novog vala koji je sa sobom nosio i određene stilske imperitive. „Bili smo snalažljivi. Sjećam se da kad su nam trebali lanci za jakne da smo ih krali po opatijskim hotelima. Lance s vodokotlića!“⁶⁶

⁶⁵ Izjava ispitanice M. L.-G. (rođena 1964., anketirana 01. 8.2019.)

⁶⁶ Izjava ispitanice K. P. (rođena 1968., anketirana 4. 8. 2019.)

Druga ispitanica⁶⁷, također je navela zanimljivu informaciju da je u vrijeme osamdesetih dosta garderobe izvlačila iz tatinog ormara jer su i djevojke nosile široke muške košulje i kravate kao modni dodatak.

3.2.6. MLADOST I ZRELE GODINE (RAZLIKE U ODIJEVANJU)

Zanimljivo mi se činilo i proučiti razlike u odijevanju i praćenju trendova između mladih i starijih, odnosno, mojih ispitanika koji su tada bili mladi i njihovih roditelja i općenito starijih koji su ih u to vrijeme okruživali. Gotovo svi su ispitanici rekli kako su se razlike svakako primjećivale i kako su se stariji mnogo klasičnije odijevali za razliku od mladih koji su više pratili trendove. Zanimljivo je također da su u ovom kontekstu svi spomenuli boje odjeće i rekli kako su stariji više nosili, takozvane „neboje“ ili zagasite boje kao što su crna, bijela, siva, smeđa, dok su mladi bili puno smjeliji i nosili svjetlije ili jake boje, pa čak ponekad i neonske boje na kojima je najčešće bio već ionako oblikom i veličinom upečatljiv nakit. U ovim odgovorima zanimljiva je bila i opreka selo - grad gdje su ispitanici koji su odrastali i mlade godine provodili na selu, najčešće starije opisivali u svakodnevnoj radnoj odjeći ili veoma jednostavnoj odjeći koja im je omogućavala lakše obavljanje poslova oko kuće i na imanju. Ispitanice su, pak, odgovorile kako se njihova odjeća u to vrijeme vrstom nije mnogo razlikovala od odjeće njihovih majki. Uvijek su to bili kostimići ili haljine, baloneri, suknje ili kaputi, samo za mlade u uočljivijim bojama i modernijih te izražajnijih modela ili s nešto „otkačenijim“ nakitom i modnim dodacima. Također, bilo je odjeće koja je bila posve novi trend i koju su nosili samo mladi npr. uske hlače do gležnja, traper jakne, kratke lagane suknje s puno volana, tajice i slično.

⁶⁷ Izjava ispitanice O. B.-Ž. (rođena 1966., anketirana 30. 7. 2019.)

3.2.7. ŠTO VIŠE, TO BOLJE (MODELI ODJEĆE, BOJE, DEZENI I MATERIJALI)

Kada govorimo o odjeći općenito, važno je obratiti pažnju na tri kategorije, a to su: materijal, boja i model (kroj). Što se tiče materijala, ispitanici su najčešće govorili o kvaliteti materijala koja je, kako im se čini, u osamdesetim godinama dvadesetog stoljeća bila mnogo bolja nego danas. Većina ispitanika smatra kako se danas kvantiteta pretpostavlja kvaliteti što uvelike utječe na modu. Jedna ispitanica tako kaže: „Mislim da je bio mnogo veći raspon materijala nego danas. Mnogo se odjeće šivalo od kvalitetnih štofova kakvih danas više nema. Nosila se vuna, pletenina, lan, pamuk, viskoza, a za svečane prilike svila, čipka, atlas svila, damast, pliš, krzno. Za sport: traper, samt, trenirke, polo maje.“⁶⁸ Ostali ispitanici kao vrlo popularne navode još i nezaobilaznu kožu, indijsko platno te žoržet, lagani materijal s finom, sitno zrnatom površinom.⁶⁹ Bio je statusni simbol imati kožnu jaknu jer je bila skupa i mnogima nedostupna. Iz navedenog, zamjećujem zaista širok dijapazon materijala od kojih je svaki imao svoju namjenu što danas, možemo reći, nije toliko strogo određeno te možemo vidjeti, na primjer, djevojke koje svilene haljine nose za svakodnevne kombinacije. Čini se kako danas nema toliko modnih pravila, odnosno, moda se slijedi po principu „sve je dopušteno“, dok ranije to nije bilo tako. Iz odgovora ispitanika zaključujem kako se ranije na nekoga tko nije nosio nešto uobičajeno čudno gledalo, a jedna je ispitanica odgovorila kako se, unatoč tome što nije slijepo slijedila modne trendove, nije osjećala ugodno kada je nosila nešto što u to vrijeme nije uopće bilo u trendu. „Trendovi su uvijek važni bili onda, a i sada su. Ne držim ih se baš slijepo, ali glupo se osjećam ako, na primjer, obučem trapezice, a nose se uske hlače.“⁷⁰ Ovdje je riječ o subjektivnom

⁶⁸ Izjava ispitanice K. D.-P. (rođena 1959., anketirana 15. 8. 2019.)

⁶⁹ <https://mattex.hr/kategorija-proizvoda/modne-tkanine-ii/zorzet/>

⁷⁰ Izjava ispitanice K. P. (rođena 1968., anketirana 4. 8. 2019.)

dojmu koji je, vjerojatno, također društveno nametnut jer proizlazi iz podsvjesne želje za društvenom uklopljenošću i prihvaćanjem. U tom kontekstu, odjeća se potvrđuje kao jedan od veoma važnih društvenih aspekata. Vratimo li se na tri kategorije spomenute na početku ovog poglavlja, važno je nabrojati kakvi su materijali, boje i modeli prevladavali u odjeći osamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Muški ispitanici bili su nešto sažetiji i kraći u odgovorima pa su izdvojili kako se najviše sjećaju pamučne i traper odjeće koju su nosili za svaki dan. Najviše izdvajaju nezaobilazne traperice koje su najčešće kombinirali sa širokim košuljama i kožnim ili traper jaknama. Od boja izdvajaju odjeću žarkih i svijetlih boja koju su vidjeli najčešće na djevojkama, ali je sami nisu toliko nosili. Mladići su, kako kažu, preferirali jednoboje ili šarene hlače te hlače „na peglu“ za neke svečanije prigode ili izlaske. Ispitanice kažu kako su se boje odjeće najčešće prilagođavale godišnjem dobu, a nije bilo „zabranjenih“ boja. Tako ispitanica navodi: „Prevladavali su izraziti koloriti zimi, u jesen zagasitije boje jakni i kaputa, ali haljine, bluzice, suknje žarkih boja i sve lepršavo. Ljeti tanke, široke hlače, a zimi široke hlače kariranih štofova.“⁷¹ Druga ispitanica navodi kako se sjeća: „...hlača koje su bile moderne kod mladih početkom osamdesetih a izgledale su vrlo široko zbog nabora, „faldi,“ oko pojasa a pri dnu su se dosta sužavale. Imale su istaknutu zapeglanu crtu. Ako su bile od štofa onda su bile karirane a ako su bile od samta, onda jednoboje. Mi mladi zvali smo ih „gezbice“, ne sjećam se zašto. Možda po modnoj marki Gatsby?“⁷² Dakle, nosilo se sve, a najviše se sjećaju „živih boja“ na odjeći. No, nisu samo boje obilježile odjeću mladih u osamdesetima, već su to činili i razni zanimljivi uzorci od kojih ispitanice najčešće nabrajaju: cvjetni, pepito, točkice, leopard uzorak i sl. Također, na ulicama se, u osamdesetim godinama dvadesetog stoljeća, moglo vidjeti mnogo volana i, takozvanih, faldi,

⁷¹ Izjava ispitanice K. D.-P. (rođena 1959., anketirana 15. 8. 2019.)

⁷² Izjava ispitanice M. L.-G. (rođena 1964., anketirana 01. 8.2019.)

odnosno, nabora koji su najčešće krasili suknje (često nazivane i plisiranim suknjama). Ponekada su upravo ovakvi ukrasi prevladavali u odjevnoj kombinaciji. „Kratka suknjica, svilenkasti materijal, dva do tri reda volana, primjerice žuti materijal u podlozi crnog točkastog uzorka...“⁷³ Popularni su također bili i veliki ovratnici na ženskim bluzama, te izraženi rameni jastučići, kako na košuljama, tako i na sakoima, jaknama i kaputima, što je cjelokupnoj figuri davalo jedan posve novi oblik. Također, ispitanici primjećuju kako se tada često nosila predimenzionirana odjeća, čak i do nekoliko brojeva veća od stvarne potrebne veličine. Iz današnje perspektive možemo zaključiti kako se moda definitivno vraća jer su, takozvani, „baggy“ (vrećasti) modeli ponovo jako popularni. Jedna se ispitanica na vrlo zanimljiv način osvrnula na trend široke odjeće i ramenih jastučića. „Tada se nosilo jako široke bluže, košulje, jakne... Sve je bilo barem dva broja veće. Kao i većina žena, nosila sam jastučiće na ramenima. Umetalo ih se na košulje, na jakne... Žene su tada bile u ramenima šire od muškaraca. Što veći jastučići, to bolje, kao „trokrilni ormari“. Sve što se nosilo, „plesalo“ je oko tijela.“⁷⁴

Posebno mi je zanimljiv bio odgovor ispitanice koja je opisala svečanije haljine iz tog razdoblja: „Haljine su bile prelijepo. Gore uz tijelo, a dolje šire. Još i danas ih čuvam nekoliko...U njima se prekrasno plesalo.“⁷⁵ Ista je ispitanica opisala i najčešće nošene bluže koje su bile prepune volančića i cvijeća i, kako kaže, veoma romantičnog izgleda. Zimska se odjeća, naravno, razlikovala, a posebna se pažnja pridavala kvalitetnim kaputima koji su šivani da traju, zbog čega su najčešće bili klasičnih modela, ali i veoma kvalitetne izrade i materijala. Jedna ispitanica⁷⁶ tako kaže kako je rado nosila klasični, plavi Montgomery kaputić s kapuljačom. Druga opisuje: „Kaputi su bili posebna priča: takozvani šal okovratnik, raglan rukavi i

⁷³ Izjava ispitanice I. I.-S. (rođena 1969., anketirana 01. 8. 2019.)

⁷⁴ Izjava ispitanice L. G. (rođena 1975., anketirana 5. 8. 2019.)

⁷⁵ Izjava ispitanice K. D.-P. (rođena 1959., anketirana 15. 8. 2019.)

⁷⁶ Izjava ispitanice O. B.-Ž. (rođena 1966., anketirana 30. 7. 2019.)

glokna (zvono) od grudi pa naniže. Nosile su se i pelerine. Na tako elegantan kaput odlično su pristajale salonke s vrtoglavom petom, a vani bura i -5 stupnjeva.“⁷⁷

Zanimljiva je činjenica da niti jedan ispitanik, bilo ženskog ili muškog spola, u odgovorima na pitanja nije spomenuo donje rublje kao dio trenda, odnosno mode. Ispitanicima je primarno bilo za odgovoriti na ono što čini vanjski sloj odjeće, što je vidljivo i što se, na neki način, treba pokazati kada želimo ostaviti prvi dojam. Donje rublje ne pripada vidljivom sloju odjeće, ono čini osnovu odijevanja ali se i njime može izraziti osobnost. Zbog nedostatka odgovora u svezi s ovom vrstom odjeće, možemo samo pretpostaviti da je i s donjim rubljem bila slična situacija, kao i s ostalom odjećom, što se tiče nabavke iste, tj. da se i ona kupovala „preko granice“ ukoliko se htjelo imati neki posebniji komad donjeg rublja.

3.2.8. SVAKODNEVNA ODJEĆA I ODJEĆA ZA SVEČANIJE PRIGODE

Zanimalo me u kojoj se mjeri u osamdesetim godinama dvadesetog stoljeća svakodnevna odjeća razlikovala od odjeće za svečanije i posebne prilike. Zanimljivo je kako su muški ispitanici rekli kako se odjeća nije pretjerano razlikovala nego su imali odjeću za posebne prilike, najčešće neko bolje odijelo koje su čuvali i koristili više puta za neke svečanije prigode. Također, razliku navode jedino između svakodnevne odjeće koja je najčešće bila sportska i odjeće za izlaske koja je bila, kako kažu, „šminka“. Ispitanice su odgovorile slično, ali ipak nešto detaljnije. Jedna od njih rekla je kako se svečana i svakodnevna odjeća svakako nisu mnogo razlikovale u kvaliteti jer je i svakodnevna odjeća bila veoma kvalitetno napravljena od dobrih materijala. Također, uspoređuje situaciju s današnjom i kaže kako se u vrijeme njezine mladosti cijenio red i lijepo odijevanje

⁷⁷ Izjava ispitanice K. D.-P. (rođena 1959., anketirana 15. 8. 2019.)

te kako je bilo nemoguće vidjeti nekoga s, na primjer, rasparanim trapericama što je danas u trendu kod mladih, ali i onih nešto starijih.⁷⁸ Iz ovoga zaključujem kako je u to vrijeme moda bila prilično konzervativna za razliku od danas kada, možemo reći, „sve prolazi“ i smatra se modom. „Lijepo i prikladno odjeven čovjek smatrao se kulturnim, pristojnim čovjekom, dobrodošlim u svakom društvu. Danas je važno sablazniti publiku, trend „što luđe, to bolje izum je novijeg vremena. Naša svečana odjeća je doista izgledala svečano iako se nismo razbacivali. Na njoj se vidjelo da smo u nju uložili vrijeme, rad i novac. Potrudili smo se i da pratimo modu i da izgledamo lijepo.“⁷⁹ Većina je ispitanica svoj svakodnevni stil opisala kao ležeran (traperice, široka košulja i tenisice ili cipele), dok su za svečanije prigode najčešće nosile šivane ili bolje konfekcijske haljine i elegantne cipele s potpeticom. Također, svi ispitanici kažu kako su se za večernje izlaske oblačili nešto modernije nego za svaki dan. Odnosno, one najmodernije komade čuvali su upravo za večernje izlaske gdje su onda više pažnje posvećivali detaljima i trendovima. No i tu je postojala razlika. Ležerniji, opušteniji stil oblačenja ali pomno odabrane kombinacije, bio je za večernje izlaske u disko klubove ili na rock koncerte, a elegantniji za izlaske u kino, kazalište ili slično. Ispitanici se prisjećaju riječkog Omladinskog (disco) kluba Dva boda u kojima su se nekad održavale i naturalne zabave s garderobom kupljenom samo za tu prigodu. Od opatijskih klubova bili su poznati: Madonna, 72, Milde Sorte, Eva i ostale diskoteke, a prisjećaju se i riječkog kluba Palach.

Zanimljivost koju je navela većina ispitanika su školske kute koje su se nosile u osnovnoj školi, a jedna ispitanica čak i u srednjoj školi. Iz današnje perspektive, ispitanici na kute gledaju blagonaklono jer su one činile da se svi osjećaju jednakovrijednima, makar na prvi pogled, i nisu davale prostora zadirkivanjima na

⁷⁸ Izjava ispitanice K. D.-P. (rođena 1959., anketirana 15. 8. 2019.)

⁷⁹ Isto.

osnovu oblačenja ili razlika u mogućnostima. No opet, i tu je bilo razlika jer su kute mogle biti kupljene i tu nije bilo puno prostora za različitost, ili šivane, pa se moglo dodati nešto zanimljivih detalja npr. kopčanje u dva reda, aplikacije, obrubi i ovratnici u drugoj boji, mašne na džepovima i slično.

3.2.9. SPORT I REKREACIJA

Poseban trend koji je obilježio ovo razdoblje bila je pojava aerobika, kao vrste rekreacijskog vježbanja uz glazbu. Po uzoru na Zapad (Jane Fonda), kod nas je došlo po prave „poplave“ aerobik-klubova. Takva vježbališta, pohodile su najviše pripadnice ženskog spola, a to je značilo i novi modni trend u sportskoj odjeći: trake za kosu, uski raznobojni trikoi, „tajice“, pletene „štucne“ za noge, tenisice. Ova se odjeća, najviše zbog svojih živih boja, dosta razlikovala od ostale, klasične, sportske odjeće. Posebnost ovog razdoblja, bile su i svilenkaste, većinom dvobojne trenirke.

Jedna se ispitanica prisjeća svoje sportske opreme koja joj je većinom služila samo za satove tjelesnog odgoja a rijetko ju je nosila izvan škole: „U sedmom razredu osnovne škole kupljene su tenisice „Adidas“ i trenirka „Puma“ u riječkoj „Sportskoj opremi“ (danas „Zagrebačka banka“). Kako se radilo o originalima i bili su prilično skupi, nastojalo se da ta oprema potraje što duže, pa sam ju koristila cijelu srednju školu a i na fakultetu.“⁸⁰ Ista ispitanica prisjetila se kupaćih kostima koji su bili veoma šaroliki, a popularni su bili i kačkani. Od modnih marki sjeća se da su industrijski kostimi za djevojke bili „Beti“, „Lisca“ ili „VIS“, a kod mladića se cijenila marka „Speedo“. Djevojke koje su kupovale vani, birale su kostime s detaljima: plastičnim ili metalnim kopčama, vezicama, aplikacijama i slično.

⁸⁰ Izjava ispitanice M. L.-G. (rođena 1964., anketirana 01. 8.2019.)

3.2.10. OBUĆA

Kada govorimo o modi nekog razdoblja, najčešće svi odmah pomisle na odjevne kombinacije i komade odjeće. Međutim, ono o čemu se u prvi mah ne razmišlja, a meni je bilo osobito zanimljivo, svakako je obuća. Iznenadili su me odgovori muških ispitanika koji su zaista naveli razne vrste obuće što je opovrgnulo moje mišljenje kako je obuća za žene raznovrsnija i maštovitija. Naime, muški ispitanici navode kako su se nosile, najčešće, tenisice, svih vrsta i modela, od, i danas popularnih „starki“ (Converse All star tenisica) pa do, također vječnih, platnenih Startasica. Osim toga, ispitanici, kao jako popularne navode i „sajmonke“. Saznajem kako se radi o niskim čizmama, odnosno gležnjačama od brušene kože, naizgled vrlo jednostavne izrade i bez uočljivih detalja. Kada sam vidjela sliku ovih čizama, shvatila sam da se radi o obući koja se, često u hladnijim mjesecima, na ulici može vidjeti i danas. Osim toga, muški ispitanici navode i klasične cipele koje su se nosile uz odijela u svečanijim prilikama, ali i veoma popularne „špicoke“, odnosno cipele s oštrim, špicastim vrhom i povišenom potpeticom, slične „kaubojkama“. Jedan od ispitanika⁸¹ navodi da je ljeti rado nosio djelomično pletene kožne cipele ručne izrade.

Ženske ispitanice također navode razne vrste obuće koja se nosila. Jedna od ispitanica rekla je kako se obuća odabirala prema namjeni i kako se znalo što je primjereno i obuva se za koju priliku. Tako navodi: „Za sport smo obuvali tenisice, špargerice ili neke niske i udobne sportske cipele, ali za službene prilike nosile su se štikle. Obožavala sam salonke s tankom petom od 8 – 9 cm. Nosila sam ih po cijeli dan, pa sam za busom znala trčati bez problema. Imala sam bar deset pari salonki u svim temeljnim bojama, osim crvene (to mi se nije sviđalo). Nosile su se i sandale na petu, s remenčićem oko gležnja što je bilo vrlo elegantno. Imala sam i čizme do

⁸¹ Izjava ispitanika G. G. (rođen 1962., anketiran 01. 8. 2019.)

koljena, također s visokom petom, ali sam ih nosila samo u Gorskom kotaru ili kad bi u Rijeci pao snijeg.“⁸²

Od ležernije obuće, ispitanice također navode lagane, platnene tenisice, ali i „klompe“ koje su se nosile ljeti i slagale sa svakodnevnim odjevnim kombinacijama. Osim toga, ljeti su veoma popularne bile i espadrile koje su se u modu vratile i prije nekoliko sezona te se sada ponovo nose. Uz sve odjevne kombinacije često su se nosile i „balerinke“ u raznim varijacijama i bojama. Jedna se ispitanica⁸³ sjeća ljetne sezone kada su popularne bile natikače od krute plastike s niskom petom i s jednim remenom i kopčom preko prstiju a mogle su se nabaviti u svim bojama, samo ne kod nas, pa je platila susjedi da joj donese iz Trsta. Te su natikače služile i umjesto sandala u kombinaciji sa suknjom ili hlačama. U toplijim danima nosile su se i polusandale s potpeticom, a jedna ispitanica⁸⁴ kaže kako su tada prvi put u modi bile ljetne čizme koje se, unazad nekoliko sezona ponovo nose i kombiniraju uz ljetne haljine. Ispitanice također primjećuju kako su potpetice na elegantnoj obući bile nešto niže i deblje nego danas, iako se ponovo u modu vraća takozvana „block heel“ obuća. Ispitanica⁸⁵ spominje da je nosila, takozvane, „bebike“, odnosno, niske cipele jednostavnog oblika koje podsjećaju na obuću za malu djecu.

Od poznatih marki obuće, ispitanici najčešće navode Adidas, Puma, Converse i Timberland, u domeni sportske obuće. Od domaćih proizvođača obuće navode najčešće tada popularne Borovo, Peko, Astru, Alpinu i Šimecki.

Obuća je, uz odjeću, bila jedan od trendova koji su se najčešće kupovali preko granice.

⁸² Izjava ispitanice K. D.-P. (rođena 1959., anketirana 15. 8. 2019.)

⁸³ Izjava ispitanice M. L.-G. (rođena 1964., anketirana 01. 8.2019.)

⁸⁴ Izjava ispitanice O. B.-Ž. (rođena 1966., anketirana 30. 7. 2019.)

⁸⁵ Izjava ispitanice K. P. (rođena 1968., anketirana 4. 8. 2019.)

3.2.11. MODNI DODACI, FRIZURE, ŠMINKA I KOZMETIKA

Dobru i modernu odjevnu kombinaciju mogu činiti samo odjeća i obuća, ali ipak svi posežemo za nekim dodatkom koji će predstavljati naš osobni pečat i dati našoj odjevnoj kombinaciji unikatan izgled. Svako razdoblje nosi neke svoje trendove, a tako je i s modnim dodacima. Kada kažemo modni dodaci, mnogima će na pamet, vjerojatno, prvo pasti nakit, no u modne dodatke također ubrajamo i torbice, remenje i razne druge ukrase koji upotpunjuju „outfit“.

Kada govorimo o modnim dodacima, svi se možemo složiti kako u njih spadaju gore spomenuti nakit, satovi, torbice i remenje i to su predmeti koji se uvijek nose. Jedina je razlika boje i oblika, odnosno modela tih stvari, a u ovisnosti od trenutnih trendova. Rijetkost je saznati za neki modni dodatak svojstven samo vremenu koje se istražuje. Tako se ispitanik⁸⁶, koji je tada bio u srednjim dvadesetima, prisjetio vrlo zanimljivog modnog detalja koji se danas gotovo uopće više ne viđa, a to je samo dio dolčevite, odnosno samo njezin vrat i mali dio tkanine ispod, na prsima. Ovaj je dodatak služio kao lažna dolčevita, a, kako kaže ispitanik, nosili su je po uzoru na glumca Alaina Delona. Ovdje možemo vidjeti da su na odijevanje mladih dosta utjecali mediji, odnosno idoli predstavljeni u medijima. Isti je ispitanik naveo i kako se u to vrijeme nosila duža kosa po uzoru na bendove koje su slušali: Duran Duran, Pink Floyd i The Rolling Stones. Jedan od ispitanika⁸⁷ navodi kako se sjeća da je, od modnih dodataka, rado nosio kožno ili platneno remenje i sunčane naočale. Većina je muških ispitanika spomenula sunčane naočale kao omiljeni modni dodatak, a jedan ispitanik⁸⁸ prisjetio se i plastičnih satova koji su, jedno

⁸⁶ Izjava ispitanika I. Ž. (rođen 1958., anketiran 30. 7. 2019.)

⁸⁷ Izjava ispitanika G. G. (rođen 1962., anketiran 01. 8. 2019.)

⁸⁸ Izjava ispitanika M. J. (rođen 1963., anketiran 6. 8. 2019.)

vrijeme, također bili u trendu. Također, drugi se ispitanik⁸⁹ prisjeća se da su bili moderni metalni, tzv. „digitalni satovi“.

Ispitanice su najviše spominjale također remenje i torbe koje su birale prema boji, odnosno prema godišnjem dobu, ali i cipelama. Naime, većina je ispitanica navela kako im je uvijek bilo važno da se u boji slažu torba i cipele. Tako je ispitanica navela: „Imali smo veliku slobodu pri odabiru modnih dodataka. Nije bilo nečega što se baš moralo nositi. Budući da sam ja oduvijek „slaba“ na torbice, imala sam ih pun ormar. Uvijek sam nastojala da boja torbice i cipela bude usklađena, također ljeti svjetlija, zimi tamnija. Za ljetno sam obavezno imala bijeli i plavi, a za zimu crni i smeđi komplet. Nosila sam i pojaseve, naočale, rajfove za kosu, neko vrijeme i šešire.... Od nakita zlato, srebro i bižuteriju, kako mi je već pristajalo uz odjeću. I marame, oduvijek sam slaba na velike svilene marame prekrasnih boja.“⁹⁰ Još je nekoliko ispitanica navelo šešire kao jedan od nošenih modnih dodataka u ljetnim danima. Većinom su to bili jednostavni ljetni šeširi manjeg oboda. Također, jedna se ispitanica⁹¹ prisjeća da su se često početkom osamdesetih nosile i veoma tanke, gotovo prozirne marame u raznim bojama, protkane svjetlucavim nitima, koje su se nosile ljeti, ležerno oko vrata.

Druga je, pak, ispitanica⁹², koja je slijedila nešto ležerniji stil, od modnih dodataka najčešće nosila pojaseve na trapericama, ogrlice i narukvice od tankih kožnih uzica. Primjećujem kako je koža bila veoma popularna, kako u odjeći, tako i u modnim dodacima, posebno kod onih koji su bili više naklonjeni alternativnom stilu odijevanja. Jedna ispitanica rekla je kako se sjeća i kožnog nakita sa zakovicama koji je svakako povezivala sa svojom pankerskom, odnosno rokerskom fazom. Uz to, ispitanice se sjećaju i ruksaka sa zakovicama. One ispitanice koje su težile

⁸⁹ Izjava ispitanika G. G. (rođen 1962., anketiran 01. 8. 2019.)

⁹⁰ Izjava ispitanice K. D.-P. (rođena 1959., anketirana 15. 8. 2019.)

⁹¹ Izjava ispitanice M. L.-G. (rođena 1964., anketirana 01. 8.2019.)

⁹² Izjava ispitanice V. B. (rođena 1960., anketirana 7. 8. 2019.)

elegantnijem odijevanju, često su upečatljivim, širokim pojasevima naglašavale struk iako su elegantni bili i široki konfekcijski modeli.

Osim kože, popularan materijal, najčešće za bižuteriju, bila je i plastika. Tako su se nosile velike naušnice i narukvice u raznim jarkim ili fluorescentnim bojama: najčešće crvene, žute i ružičaste boje, ali i bijele.

Općenito, mogu zaključiti da je nakit tog razdoblja bio veoma upadljiv, kako po dimenzijama, tako i po bojama koje su se koristile. Osim ovako upadljivog nakita, neke od ispitanica sjećaju se i nešto decentnijih lančića koje su nosile oko gležnja.

Osim nakita, ispitanice kažu kako su, također, često nosile sjajne ili pernate broševe (šminkeri), bedževe, lance i „ziherice“ na traper jaknama ili torbama (rokeri i pankeri), marame oko vrata, te razne ukrase za kosu o kojima će nešto više biti riječi u nastavku teksta kada bude govora o frizurama.

Kako sam kod odgovora muških ispitanika izdvojila onaj s dijelom dolčevite koji me se posebno dojmio jer se takvo što danas gotovo uopće ne viđa, tako u odgovorima ženskih ispitanica također izdvajam jedan zaboravljeni modni dodatak. To su, takozvane, „štucne“ koje se danas koriste najviše kao dio sportske opreme, dok su, u osamdesetim godinama dvadesetog stoljeća one bile modni dodatak. To su bili, najčešće vuneni, „grijači“ koji su se nosili oko gležnjeva. Često su bili u jarkim bojama i, osim u svrhe sporta i rekreacije, nosile su se i kao zanimljiv modni dodatak koji „podiže“ odjevnu kombinaciju.

Kada govorimo o modi nekog razdoblja, svakako je nezaobilazno spomenuti i popularne stilove frizura koje su se tada nosile jer, uz dobro odabrane odjevne komade, obuću i modne dodatke, frizura svakako upotpunjuje izgled. Kako je svako vrijeme nosilo svoje trendove u odijevanju, također je donosilo i nove trendove u frizurama. Osamdesete godine dvadesetog stoljeća svakako su poznate

po raskošnim frizurama, bilo da govorimo o muškim „fudbalerkama“ ili o ženskim „trajnama“ i „afro-frizurama“. Samo iz ovih primjera vidimo kako je u modi bila voluminozna i uočljiva kosa. U mom istraživanju, svi su muški ispitanici spomenuli dužu kosu kao veliki trend svoje mladosti, dok se nekoliko muških ispitanika prisjeća da su i neki mladići nosili čak i, takozvani, „minival“, odnosno trajne kovrče. Ispitanici se, na spomen frizura osamdesetih godina, najčešće prvo sjete veoma popularnih i već spomenutih „fudbalerki“. Kako saznajem iz izvora, ovakav stil frizure najviše su nosili i popularizirali tadašnji njemački nogometaši zbog čega se i ustalio ovakav naziv te frizure na našim prostorima. Međutim, ako promotrimo njemački naziv ove frizure, „Vokuhila“, saznajemo kako je on nastao od početnih slova riječi koje opisuju o kakvoj se frizuri radi: „vorne-kurz-hinten-lang, u prijevodu naprijed kratko iza dugačko“.⁹³ Osim nogometaša, ovakvu su frizuru nosili i glumci i pjevači te su, mladi, naravno, i u ovom segmentu pokušavali pratiti svoje idole i tako je, upravo „fudbalerka“ postala jedna od najprepoznatljivijih stilova frizure u osamdesetim godinama dvadesetog stoljeća. Ispitanica⁹⁴ se sjeća koncerta „Bajage i Instruktor“ te njegove bujne „fudbalerke“.

Muški ispitanici sjećaju se da su djevojke u to vrijeme nosile popularne „trajne“, ali i punđe i kratku kosu što potvrđuju i ženske ispitanice i dodaju kako su frizure često upotpunjavale raznim ukrasima kao što su trake za kosu, ali i, tada veoma popularni, najčešće plastični češljici i „rajfovi“ za kosu raznih boja. Zanimljivo je da je samo jedna ispitanica⁹⁵ spomenula boju za kosu i ona je rekla kako kosu nije bojila često, ali kada jest, činila je to kanom.⁹⁶

Što sam se više bavila obradom podataka istraživanja na ovu temu, zapravo sam zaključila da su stilovi frizura bili različiti i mnogobrojni, te da nije bilo previše

⁹³ <https://www.lupiga.com/vijesti/vrisak-proslosti-najbolje-fudbalerke-svih-vremena>

⁹⁴ Izjava ispitanice M. L.-G. (rođena 1964., anketirana 01. 8.2019.)

⁹⁵ Izjava ispitanice O. B.-Ž. (rođena 1966., anketirana 30. 7. 2019.)

⁹⁶ <https://www.krenizdravo.rtl.hr/ljepota/njega-kose-i-frizure/kana-i-prirodno-bojanje-kose>

pravila već su se zaista nosile raznovrsne frizure. Ipak, kao trend svojstven razdoblju, najviše su se navodile, već spomenute, fudbalerke za mladiće i minival, odnosno trajna za djevojke. Međutim, doduše rijetko, nosila se i jednostavna ravna, puštena kosa, a ispitanice koje su u tim godinama više naginjale alternativnom i ležernom stilu, opisuju i frizuru „na repove“, odnosno frizuru koja je kraća na glavi, a niz vrat pada u tanjim repovima. Kako su stilovi frizura bili veoma raznovrsni, tako sam naišla i na razne odgovore ispitanica pa je tako nekoliko njih reklo kako su u nekom periodu mladenaštva nosile i, takozvanu, „afro frizuru“, odnosno bujnu, raskošnu frizuru sa sitnim kovrčama. Ispitanice su naglasile kako takva kosa, unatoč svom izgledu, nije bila teška za održavanje i da su se s njom osjećale baš lijepo i u trendu. Trend raskošnih i „velikih“ frizura vladao je kroz cijele osamdesete godine, pa su tako sve ispitanice spomenule jako „tapiranje“ kose, odnosno proces kojim se kosa, najčešće, veoma gustim češljem oblikuje tako da se češlja u smjeru suprotnom od rasta, kako bi se dobilo na volumenu. Tako oblikovana frizura učvršćivala se velikim količinama laka za kosu. Jedna od tada mlađih ispitanica⁹⁷ rekla je kako je pred kraj osamdesetih godina, kada je ona bila u tinejdžerskim godinama, obavezno tapirala šiške koje je potom ili pustila razbarušene i učvrstila lakom ili uvila kao „rolicu“. Posebno mi je zanimljiv bio iskaz ispitanice koja je govorila o mladima iz svoje okoline koji su tada težili pankerskom izgledu: „...pankerske frizure visoke do neba. Kad je pala kiša, svi su bili slatki od silnog šećera na kosi.“⁹⁸ Naime, u to su vrijeme takve, pankerske frizure, osim lakom za kosu, učvršćivali velikim količinama vode i šećera kako bi stajale uspravno.

Druga se ispitanica prisjetila početka osamdesetih, kada je kao frizura bila popularna tzv. „lokica“, frizura prozvana po imenu voditeljice plesne grupe koja je

⁹⁷ Izjava ispitanice L. G. (rođena 1975., anketirana 5. 8. 2019.)

⁹⁸ Izjava ispitanice K. P. (rođena 1968., anketirana 4. 8. 2019.)

pratila tada, a i sada, popularnog pjevača Zdravka Čolića „ Bile tu to frizure zaobljene u kuglu, nalik kacigi, a oko vrata kratke. Oblikovala se velikom okruglom četkom i fenom. Sve cure iz Lokičine plesne grupe bile su jedno vrijeme ofarbane u plavo i imale takvu frizuru, a i sam Zdravko Čolić imao je sličnu. Sjećam se da sam takvu frizuru imala na slici iz indexa za srednju školu koji smo imali mi „Šuvarovi“ srednjoškolci. Osim toga, bila je u to vrijeme poznata u Rijeci i tzv. „gilda“ frizura, koja je ime dobila po frizerskom salonu. Ta je frizura ličila na „lokicu“ ali je bila izbrijana na potiljku, a šiške su bile nešto dulje, do pola lica i začesljane na stranu. Kako su bile dugačke, glava se često zabacivala da bi se moglo gledati. Takvu frizuru nosile su i djevojke i mladići, a često su se i isto oblačili, To je bilo nešto kao šminkerski uniseks stil, osobito među nama, srednjoškolcima.“⁹⁹

Kao i frizura, šminka također doprinosi cjelokupnom „stylingu“ i prvom dojmu kada nekoga uočimo. U ovom segmentu zanimao me način šminkanja u osamdesetim godinama dvadesetog stoljeća. Podrazumijeva se, da se ovaj dio istraživanja odnosi poglavito na ženske ispitanice, no muški ispitanici su mi također odgovorili, prema sjećanju, kako su se u to vrijeme šminkale djevojke iz njihova okruženja. Zanimljivo mi je bilo da su odgovori muških ispitanika na ovu temu bili podijeljeni. Naime, neki od njih opisuju šminku djevojaka kao mnogo suptilniju nego danas, dok drugi pak, opisuju pretjerivanje u „makeupu“, jarke boje i napadnu šminku. Pretpostavljam kako se radi o subjektivnom dojmu pojedinih ispitanika te različitosti djevojaka iz njihova tadašnjeg okruženja pa zbog toga odgovori variraju.

Kao što sam i pretpostavljala, ispitanice su, na ovu temu, ipak dale nešto konkretnije odgovore. Neke ispitanice koje se inače ne šminkaju mnogo, kažu kako

⁹⁹ Izjava ispitanice M. L.-G. (rođena 1964., anketirana 01. 8.2019.)

to nisu radile ni u mladosti te se sjećaju kako su, kada su se željele našminkati, stavile samo malo crne olovke, maskare i rumenila.

Ispitanice koje su se ipak nešto više šminkale, tu šminku opisuju kao prilično naglašenu, posebno na očima (jake linije tuša, mnogo sjenila, najčešće plavog i zelenog, jako maskarom naglašene trepavice, prirodan oblik obrva), ali se sjećaju i veoma upečatljivih i pigmentiranih ruževa za usne (ružičastih, jarko crvenih, sjajnih) koje su bile i iscrtane olovkom. Već dovoljno naglašen izgled, djevojke su znale dodatno ukrasiti rumenilima jarkih boja, bronzerima, „šljokicama“ ili svjetlucavom šminkom. Isto tako, govorile su i o lakovima za nokte, opet u bojama kao i ruževi za usne ali i u neonskim nijansama.

Šminka je, naravno, ovisila o stilu oblačenja i odjevnoj kombinaciji koju su djevojke trenutno nosile. Također, dnevna se šminka razlikovala od večernje i, kako kažu ispitanice iz današnje perspektive, u večernjoj se šminki znalo pretjerati.

Često neku osobu upamtimo po mirisu koji koristi pa možemo reći da je to dio njezine osobnosti. Potreba osobe da lijepo izgleda tako uključuje i mirisnu komponentu. U davna vremena, posebni mirisni proizvodi bili su veoma cijenjeni i privilegija bogatijih, zbog teško dostupnih komponenti koje su bile potrebne za izradu. Oni siromašniji, koristili su dostupne prirodne proizvode, najšeće mirisne biljke. U novije vrijeme, razvojem industrije, nekad nedostupni proizvodi, postali su dostupni većini populacije. Ako prošlo stoljeće podijelimo na dekade, u svakoj od njih možemo govoriti o mirisima koji su dominirali. Tako za mirise osamdesetih, nailazim na podatak da su bili veoma intenzivni i „teški“. Popularni su bili parfemi sa cvjetnim i orijentalnim notama pa su i njihovi nazivi ukazivali na to. Ispitanica¹⁰⁰ se sjeća da su se parfemi, slično kao i sada, obično dobivali na poklon te da je kao srednjoškolka u to vrijeme imala parfem Charlie a nekoliko

¹⁰⁰ Izjava ispitanice M. L.-G. (rođena 1964., anketirana 01. 8.2019.)

godina kasnije, radeći kao akviziter prodavala je mirise, tj. parfeme pod nazivima Opium, Obsession i Poison, Misli da se nije radio o originalima jer su bili prilično pristupačnih cijena. Također se sjeća da su se mirisi obilno koristili, bio u obliku dezodoransa, toaletne vode ili parfema. Ispitanici nisu osobito govorili o mirisima, jedino je jedan¹⁰¹ ispitanik spomenuo da je svakodnevno koristio toaletnu vodu Pino Silvestre koju je većinom kupovao u „duty-free“ trgovini na povratku iz Trsta. Čini se da su osamdesete godine slijedile podjelu na muške i ženske mirise za razliku od devedesetih gdje su prevladavali univerzalni, androgenski mirisi.

3.2.12. ZA SVAČIJI DŽEP (CIJENE)

Zanimalo me, nadalje, jesu li odjeća i modni dodaci bili cjenovno prihvatljivi. S obzirom da odgovori na ovo pitanje ovise o financijskim prilikama pojedinaca, očekivala sam različite odgovore kakve sam i dobila. Neki su ispitanici rekli da su cijene bile donekle prihvatljive te da su kupovali prema vlastitim mogućnostima, ovisno o tome jesu li radili ili su se još školovali pa su ih financirali roditelji. Naravno, bilo je važno koliko je djece bilo u obitelji i da li je radio samo jedan ili oba roditelja. Također, neki od ispitanika povezuju cjenovnu dostupnost robe sa subjektivnim dojmom, odnosno, kažu da su cijene bile prihvatljive, ovisno o tome koliko je netko bio zahtjevan ili izbirljiv. Veoma mali broj ispitanika rekao je kako cijene uopće nisu bile prihvatljive. Ostali pak navode cjenovnu prihvatljivost robe kao glavni razlog kupovine preko granice. Ispitanici također ističu da je, u to vrijeme, cijena najčešće značila kvalitetu, pa navode da je odjeća koja je bila kvalitetnija, bila i skuplja. O omjeru cijene i kvalitete prokomentirala je ispitanica: „Odjeća i obuća je osamdesetih godina dvadesetog stoljeća bila kvalitetnija i nižih cijena nego danas. Zapravo, raspon cijena je bio manji. Znalo se, recimo, koliko

¹⁰¹ Izjava ispitanika G. G. (rođen 1962., anketiran 01. 8. 2019.)

koštaju muške cipele. Nije se dogodilo da ženske sandale u jednom dućanu stoje 100 kn, a u drugom, recimo, 1500 kn. i nije bilo nekvalitetne robe kakvom smo danas preplavljeni. Roba jugoslavenske proizvodnje je bila brendirana i jamčila je kvalitetu. Znalo se koliko vrijede cipele kupljene na placu, a koliko vrijedi Peko, Borovo, Šimecki, Alpina... To je bila obuća, a isto je vrijedilo i za odjeću, koju se moglo nositi 5-6 pa i više sezona.“¹⁰² Odgovori na ovo postavljeno pitanje, prožimaju se s odgovorima na pitanje u svezi neostvarenih modnih želja. Većina ispitanika nije imala posebnih neostvarenih želja. Neki ispitanici, koji su potvrdno odgovorili na ovo pitanje, kao neostvarenu modnu želju iz mladosti naveli su: kožnu jaknu, malu crnu haljinu i sako, „starke“, traper špargerice, dobru sportsku jaknu, „marte“, kožnu torbu, originale sportske odjeće... Razlozi neostvarenih želja bili su financijske prirode.

3.2.13. PRIPADNOST SKUPINAMA (SUPKULTURE)

Kako je moda uvijek bila usko vezana uz supkulture, odlučila sam i pitanje o supkulturama uvrstiti u svoje istraživanje. Tako sam ispitanike pitala jesu li u vrijeme svoje mladosti u svojoj okolini primjećivali skupine mladih koji su pripadnost skupinama pokazivali izborom odjeće i modnih dodataka i jesu li možda oni sami pripadali nekoj supkulturi te ako jesu, na koji način su to pokazivali odijevanjem. Gotovo svi su ispitanici odgovorili potvrdno na pitanje o pripadnicima supkultura u svojoj okolini i rekli kako je često upravo odjeća bila zaštitni znak pojedine skupine mladih. Najviše navode rokere i pankere, šminkere i darkere. Tako ispitanica opisuje: „Da, postojali su, takozvani, šminkeri koji su sve modne novitete uvijek imali prvi: čizme s resicama, mekane majice, sportske majice s natpisima California, Fruit of the loom, JPS, „mehaničarke“, hlače s

¹⁰² Izjava ispitanice K. D.-P. (rođena 1959., anketirana 15. 8. 2019.)

faldama. Sjećam se i pankera s ogromnim frizurama, kožom i lancima. Također, znali smo da postoje, doduše rijetki, koji koriste neka od stimulativnih sredstava, ali gledajući njihovu odjeću, ništa se nije dalo naslutiti. Mogli su pripadati raznim skupinama. Doduše, oni su imali svoj krug i nisu se družili s nama ostalima.“¹⁰³ Druga ispitanica navodi odgovor koji me zaista iznenadio: „Bile su tri skupine – pankeri, metalci i šminkeri i svi međusobno smrtni neprijatelji. Pripadala sam svim trima skupinama. Ovisilo je o tome s kim sam se družila u nekom periodu. Kad sam išla u klub, uglavnom je to bilo crno i poderano, a u discu smo bili teški šminkeri.“¹⁰⁴ Iz ovog odgovora vidimo koliko je tad, kao i sad bio jak vršnjački utjecaj i da se neke stvari ipak, u mlađoj populaciji, ne mijenjaju previše. Kako su tinejdžerske godine poznate po tome da mladi traže sebe i svoje mjesto u društvu, ne čudi činjenica da se glazbenim i modnim izborima također pokušavaju prilagoditi i uklopiti u vršnjačke skupine kako bi se osjećali dijelom „ekipe“ koja ih razumije, podržava i potvrđuje. Osim posljednje citirane ispitanice, ostali su ispitanici negirali pripadanje nekoj od skupina i supkultura, a sebe najčešće opisali kao nekoga tko je pripadao „većini“ i nije se ni po čemu pretjerano isticao. Posebno su mi zanimljivi bili opis i anegdota ispitanice koji zorno prikazuju odnos starijih, ali i vršnjaka, prema mladima, pripadnicima supkultura: „Da, bilo je u našoj generaciji glazbenika – roker, pankera, a bome i osobenjaka koji se nigdje nisu „modno uklapali“. Oni su se i odijevali u skladu sa svojim uvjerenjima pa su utoliko odudarali od prosjeka, ali nisu zato bili društveno izolirani. Svi smo se jednako družili s njima, iako smo ih znali zadirivati zbog ekscentričnih modnih dodataka. Vjerojatno su to teže prihvaćali naši roditelji. Sjećam se da mi je tata jednom, dok sam studirala, rekao kako je sreo moju osnovnoškolsku prijateljicu koja je bila odjevena „kao šarplaninac“. Kad sam pitala za pojašnjenje, saznala sam

¹⁰³ Izjava ispitanice M. L.-G. (rođena 1964., anketirana 01. 8.2019.)

¹⁰⁴ Izjava ispitanice K. P. (rođena 1968., anketirana 4. 8. 2019.)

da je oko vrata nosila široku kožnu ogrlicu punu metalnih šiljaka, a to je tatu podsjetilo na ogrlice koje nose ovčarski psi, kao zaštitu od napada vukova.“¹⁰⁵ Druga ispitanica¹⁰⁶ se prisjeća kako je u srednjoj školi, početkom osamdesetih u razredu bio jedan panker, koji se izdvajao odjećom: jako uske crne hlače, ukrašene lancima, kožna jakna sa zakovicama, što je onda bila rijetkost, i posebna frizura. Svirao je gitaru u poznatim riječkim bendovima a kasnije završio likovnu akademiju.

¹⁰⁵ Izjava ispitanice K. D.-P. (rođena 1959., anketirana 15. 8. 2019.)

¹⁰⁶ Izjava ispitanice M. L.-G. (rođena 1964., anketirana 01. 8.2019.)

4. ZAKLJUČAK

Rezultati istraživanja ove teme dali su mi uvid ne samo u modne trendove mladih osamdesetih godina dvadesetog stoljeća u Hrvatskoj, već i općenito, jasniju sliku o svakodnevnom društvenom životu mladih i njihovim navikama u tadašnjem društvu i prilikama u njemu. Naglasak u istraživanju teme bio je na mladima iz Hrvatske u sklopu tadašnje Jugoslavije, većinom na riječkom području. Uspoređujući obrađenu literaturu i rezultate ispitivanja, zaključujem da su se modni trendovi, za koje su mladi saznavali iz raznih izvora, uglavnom slijedili. To je ovisilo o raznim čimbenicima, ali najviše o osobnoj zainteresiranosti i individualnom izboru. Najviše su se slijedili zapadnjački modni trendovi, što je razumljivo obzirom na bolju ekonomsku situaciju i proizvodne mogućnosti u odnosu na zemlje istočne Europe.

Pored toga, zaključujem da su ispitanici starijih godišta 1958. i 1959. koji su 1980-ih bili nešto zreliji i već radili, imali više financijskih mogućnosti i, samim time, veći izbor pri kupovini modnih trendova. Oni su, također, pratili trendove ali su preferirali nešto klasičniji stil odijevanja koji su onda upotpunjavali novitetima. Ispitanici mlađih godišta, 1973., 1974. i 1975. koji nisu imali vlastita sredstva, i u svom su modnom odabiru ovisili, većinom, o financijskim sredstvima roditelja, naginjali su upravo aktualnim modnim trendovima. Dobrim dijelom je na modni odabir mladih u to doba utjecaj imala i ekonomska nestabilnost društva 1980-ih godina.

Također zaključujem da ispitanici većinom nisu pripadali posebnim skupinama – supkulturama, već su slijedili tadašnje najraširenije sportsko-šminkerske trendove. Premda, bilo je i nekih koji su povremeno preuzimali ono što im se sviđalo i iz pankerske i rokerske supkulture. Zbog toga mogu reći kako se, barem na uzorku ispitanika koji su sudjelovali u mom istraživanju, radi o prožimanju nekoliko

različitih supkultura mladih i njihovom utjecaju na pojedince. Upravo je takvo prožimanje različitih utjecaja važno jer svi ti postojeći utjecaji i njihovi međusobni dodiri stvaraju duh i trend nekog vremena koje onda, upravo po tome ostaje zapamćeno.

5. LITERATURA

Knjige:

1. Bartlett, Dj., Cvitan – Černelić, M., Vladislavić, A. T., *Moda – povijest, sociologija i teorija mode*, Zagreb: Školska knjiga, 2002.
2. Bilandžić, Dušan. *Jugoslavija poslije Tita*, Zagreb: Globus, 1986.
3. Čanković, Spaso. *Govor odjeće...eseji i članci o odijevanju i modi*, Zagreb: Biblioteka: Ritam kulture, knjiga 1, 1986.
4. Duda, Igor. *Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*, Zagreb: Srednja Europa, 2010.
5. Goldstein, Ivo. *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003.
6. Goldstein, Ivo. *Hrvatska 1918. – 2008.*, Zagreb: EPH Liber, 2008.
7. Kershaw, Ian., *Do nade i natrag, Europa 1950.-2017.*, Zagreb: Fraktura, Biblioteka Platforma, 2018.
8. Peacock, John. *Povijest odijevanja na Zapadu – od antičkog doba do kasnoga dvadesetog stoljeća*, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2003.
9. Perasović, Benjamin. *Urbana plemena: Sociologija subkultura u Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2001.
10. Senjković, Reana. *Izgubljeno u prijenosu: pop iskustvo soc kulture*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2008.
11. Senjković, Reana. *Svaki dan pobjeda: Kultura omladinskih radnih akcija*, Zagreb: Srednja Europa, 2016.

Pomoćna literatura:

Radovi:

1. Ajduk, Marija. *“Vesele” osamdesete kroz prizmu televizijske serije Crno – bijeli svijet*, Beograd: Institut za etnologiju i antropologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2016. <http://www.anthroserbia.org/Journals/Article/2095>

2. Drašković, Brankica. *Jugonostalgija u televizijskoj dokumentarnoj seriji “SFRJ za početnike”*, Novi Sad: Odsek za medijske studije, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, 2016.

https://www.researchgate.net/publication/313947970_JUGONOSTALGIJA_U_TELEVIZIJSKOJ_DOKUMENTARNOJ_SERIJI_SFRJ_ZA_POCETNIKE

Dokumentarni filmovi:

1. Sretno dijete, dokumentarni film, redatelj Igor Mirković, Zagreb: Gerila DV Film, Vizije SFT, 2003.

2. Ritam rock plemena, dokumentarni film, redatelj Bernardin Modrić, Rijeka: Istra film, 2005.

Dokumentarna serija:

1. „SFRJ za početnike“, dokumentarna serija (Klasik TV, 2011.)

2. „Robna kuća“, dokumentarna serija, (Klasik TV, 2009.)

Igrani film:

1. *S.P.U.K.*, film, Milivoj Puhlovski, Zagreb film, Kinematografi Zagreb, 1983.

Tv serija:

1., „Crno – bijeli svijet“, hrvatska dramsko-humoristična tv-serija, 1. 2. i 3. sezona (HRT, 2015. – 2019.)

Mrežne stranice:

1. Hrvatska enciklopedija, *Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62167>
2. Internet Online Radio Box, Radio 101, službene stranice, <https://onlineradiobox.com/hr/radio101/>
3. Leksikon radija i televizije, online izdanje, <https://obljetnica.hrt.hr/leksikon/a/>
4. Ana Maria Filipović Grčić: razgovor s Krešimirom Bagićem povodom izložbe Osamdesete – sustav vrijednosti posve drugačiji od danas vladajućeg, <https://voxfeminae.net/kultura/osamdesete-sustav-vrijednosti-posve-drukiji-od-danas-vladajucega/>
5. Mušćet, Bojan, Omladinski tisak od anarhičnosti do arhaičnosti: Ima li nade za “novi val?” <https://gkr.hr/Magazin/Teme/Omladinski-tisak-od-anarhicnosti-do-arhaicnosti-Ima-li-nade-za-novi-val>
6. <http://www.hrleksikon.info/definicija/supkultura.html>
7. <https://123kreni.weebly.com/novi-val.html>
8. <http://planb.hr/moda-u-ex-yu/>
9. <https://mattex.hr/kategorija-proizvoda/modne-tkanine-ii/zorzet/>
10. <https://www.lupiga.com/vijesti/vrisak-proslosti-najbolje-fudbalerke-svih-vremena>
11. <https://www.krenizdravo.rtl.hr/ljepota/njega-kose-i-frizure/kana-i-prirodno-bojanje-kose>

Časopisi:

1. OK, ITD, MODRA LASTA, TINA, START, VAL, POLET, DŽUBOKS,
BURDA MODEN, NEUE MODE, razne godine izdanja

2. Bipa card magazin, jesen/zima 2017/2018., str. 67-71.